

ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я І ПРАВА ЛЮДИНИ РЕСУРСНИЙ ПОСІБНИК

FXBCENTER
FOR HEALTH & HUMAN RIGHTS

HARVARD SCHOOL OF PUBLIC HEALTH | HARVARD UNIVERSITY

Охорона здоров'я і права людини

Ресурсний посібник

5-е видання, доповнене
Переклад з англійської

УДК 61 : 340
ББК 67.300.321
О-92

МІЖНАРОДНИЙ ФОНД
"ВІДРОДЖЕННЯ"

Видання здійснено за фінансової підтримки
Міжнародного фонду «Відродження»

О-92 **Охорона здоров'я і права людини** : ресурсний посібник / за науковою редакцією І.Я. Сенюти (укр. версія). – 5-те вид., доп. – Львів : Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2015. – с. 989

ISBN 978-966-2019-28-5.

У посібнику висвітлено міжнародні механізми захисту прав людини в сфері охорони здоров'я, проаналізовано міжнародні й регіональні стандарти в царині охорони здоров'я і прав людини, розкрито правозахисні й адвокаційні процедури, досліджено окремі питання забезпечення прав уразливих верств населення при наданні медичної допомоги. Наведено перелік нормативних і літературних джерел з окресленої проблематики та подано інші зарубіжні й національні матеріали, необхідні для належного здійснення науково-дослідницької, правозахисної і правозастосовної практик. Національна джерельна база сформована станом на 01.09.2015 р.

Для студентів, аспірантів, викладачів і науковців юридичних і медичних навчальних закладів, представників юридичної практики, правозастосовних органів влади, правозахисних організацій, закладів охорони здоров'я, а також усіх, хто цікавиться проблематикою юридичного забезпечення у сфері охорони здоров'я.

УДК 61 : 340
ББК 67.300.321

© 2015 Центр здоров'я та прав людини імені Франсуа-Ксав'є Баню та Фонд відкритого суспільства. Всі права захищені.

Логотип ТМ та авторські права належать Фонду відкритого суспільства © Фонд відкритого суспільства. Всі права захищені. Використовується з дозволу.

© ВГО «Фундація медичного права та біоетики України». Українське видання, доповнене

ISBN 978-966-2019-28-5

© І.Я. Сенюта, наукове редагування, українське видання, 2015

ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я І ПРАВА ЛЮДИНИ

РЕСУРСНИЙ ПОСІБНИК

Зміст

- Розділ 1: Права людини у сфері охорони здоров'я
- Розділ 2: ВІЛ/СНІД і права людини
- Розділ 3: Туберкульоз і права людини
- Розділ 4: Зменшення шкоди і права людини
- Розділ 5: Паліативна допомога і права людини
- Розділ 6: Здоров'я дітей і права людини
- Розділ 7: Уразливі верстви населення, здоров'я і права людини
- Розділ 8: ЛГБТ, здоров'я і права людини
- Розділ 9: Інвалідність, інтеграція, здоров'я і права людини

Охорона здоров'я і права людини: ресурсний посібник

© 2015 Центр здоров'я та прав людини імені Франсуа-Ксав'є Баню та Фонд відкритого суспільства. Всі права захищені.

Логотип ТМ та авторські права належать Фонду відкритого суспільства © Фонд відкритого суспільства. Всі права захищені. Використовується з дозволу.

© ВГО «Фундація медичного права та біоетики України». Українське видання, доповнене

© І.Я. Сенюта, наукове редагування, українське видання, 2015

П'яте видання, вересень 2015

Переклад з англійської

Центр здоров'я та прав людини імені Франсуа-Ксав'є Баню
<http://harvardfxbcenter.org/>

Фонд відкритого суспільства
<http://www.opensocietyfoundations.org/>

Всеукраїнська громадська організація «Фундація медичного права та біоетики України»
<http://www.healthrights.org.ua/>
<http://www.medicallaw.org.ua/>

ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я І ПРАВА ЛЮДИНИ

” Право на здоров'я включає в себе широкий спектр як соціально-економічних факторів, що створюють умови, які дозволяють людям вести здоровий спосіб життя, так і основних складових збереження здоров'я, таких як їжа та режим харчування, житлові умови, доступ до придатної для пиття води й адекватних санітарних умов, безпечні й нешкідливі умови праці та сприятливе для здоров'я людини довкілля ”.

Охорона здоров'я і права людини: ресурсний посібник

© 2015 Центр здоров'я та прав людини імені Франсуа-Ксав'є Баню та Фонд відкритого суспільства. Всі права захищені.

Логотип ТМ та авторські права належать Фонду відкритого суспільства © Фонд відкритого суспільства. Всі права захищені. Використовується з дозволу.

© ВГО «Фундація медичного права та біоетики України». Українське видання, доповнене

© І.Я. Сенюта, наукове редагування, українське видання, 2015

П'яте видання, вересень 2015

Переклад з англійської

Центр здоров'я та прав людини імені Франсуа-Ксав'є Баню

<http://harvardfxbcenter.org/>

Всеукраїнська громадська організація «Фундація медичного права та біоетики України»

<http://www.healthrights.org.ua/>

<http://www.medicallaw.org.ua/>

Фонд відкритого суспільства

<http://www.opensocietyfoundations.org/>

Зміст

Передмова до українського видання	1
Подяка	3
Передмова	5
Про посібник	6
Завдання	6
Мета	6
Структура	7
Вступ до теми з охорони здоров'я і прав людини	9
Право на охорону здоров'я	9
Охорона здоров'я і права людини	15
Підхід, що базується на правах людини, в адвокації, судових процесах і стратегічному плануванні	16
Визначення підходу, що базується на правах людини	16
Ключові елементи підходу, що базується на правах людини	17
Мета використання підходу, що базується на правах людини	18
Способи використання підходу, що базується на правах людини	18
Механізми захисту прав людини в судових процесах та адвокації	20
Основні положення міжнародно-правових стандартів	20
Міжнародно-правові договори та механізми їх забезпечення	21
Рекомендовані джерела	25
Міжнародні стандарти	25
Регіональні стандарти	27
Інші положення і декларації	28
Літературні джерела	30
Періодичні видання	36
Електронні ресурси	39
Глосарій	43

ПЕРЕДМОВА ДО УКРАЇНСЬКОГО ВИДАННЯ

Охорона здоров'я і права людини – терміносполучення, що міцно укорінилось у правових системах демократичних країн, у фундамент яких закладено повагу до права людини, верховенство права, доступ до правосуддя. Механізми взаємодії цих правових явищ найбільш яскраво простежуються у медичному праві, ключовим інститутом якого є права людини у сфері охорони здоров'я.

Посібник «Охорона здоров'я і права людини» – це надійне усталене джерело інформації для професійної спільноти, до сфери інтересів якої належать право, медицина та етика. Нестандартний стиль викладу у поєднанні зі скрупульозна підібраним практичним матеріалом роблять книгу особливо затребуваною і цікавою. Композиційно видання побудовано так, щоб максимально спростити користування ним. Кожен із дев'яти чітко структурованих розділів – це окрема книга, що містить, серед іншого, міжнародні та регіональні стандарти, механізми захисту прав людини, рекомендовані джерела, глосарій. Важливою складовою книги є добірка національних джерел, покликана сприяти фахівцям у поглибленні знань з тематики, яка викликає у них особливий інтерес.

Мандруючи розділами, читач матиме можливість поринути в доктринальні сегменти тематики, ознайомитись з прецедентами та яскравими прикладами історій успіху, практиками правозастосування і здійснення прав людини, зводом міжнародних і регіональних стандартів. У цьому науково-практичному виданні висвітлені пріоритетні теми Програми «Громадське здоров'я» Фонду відкритого суспільства: читач може ознайомитися з каталогом прав і формами захисту прав пацієнтів у сфері охорони здоров'я, забезпечення прав людини в сфері охорони здоров'я, зокрема, в таких напрямках, як ВІЛ/СНІД, туберкульоз, зменшення шкоди (наркоманія), надання паліативної допомоги. Крім того, висвітлено проблематику забезпечення прав людини у сфері охорони здоров'я дітей, людей з інвалідністю, ЛГБТ-спільнот та уразливих верств населення.

Нове видання ресурсної скарбниці розширило свої змістові обрії, збагатилося новим контентом, літературними надбаннями та стандартами. Ресурсний посібник покликаний надати спеціалістам додаткові інструменти, сприяти оптимізації їхньої роботи. Ця книга вже перекладена багатьма мовами і з кожним виданням стає все змістовнішою і доступнішою. Відтак, у руках читача – ґрунтовна праця, яка стане у нагоді і науковцю, і практику, фахівцю як при правореалізації, так і при правозастосуванні.

Основними завданнями видання є такі: 1) переорієнтація медико-правової практики на права людини, царину, в якій Людина та її блага – це точка відліку для будь-якої практичної і наукової діяльності як представників органів влади, так й інституцій громадянського суспільства; 2) розширення світогляду науковця і практика, надання додаткового правового інструментарію для удосконалення форм і методів роботи; 3) заклик до дії – активної, з виваженою, обґрунтованою позицією, спрямованою на бажаний результат – захист прав людини. Три кити, на яких тримається посібник, – наука, практика і джерела – фокусують кризь призму синергії медико-правову доктрину і практику на правах людини.

Український формат посібника – це дзеркальне відображення контенту та формату «материнської» книги. У ньому висвітлені точки зору авторів на низку дискусійних питань, що очікують подальших ґрунтовних напрацювань. Не завжди, напевно, можна погодитись як із викладеними у книзі методами практичної роботи, якими користуються сьогодні правники, правозахисники, так і з методологією дослідження, з праворозумінням фахівців, а також з дефініціями ключових понять. Але віримо, що посібник не залишить байдужим свого читача, сприятиме каталізації наукового пошуку, оптимізації практичної діяльності, інтеграції у світовий науково-практичний простір. Це видання закладає основи для розвитку порівняльного та міжнародного медичного права і, сподіваємось, дасть поштовх ґрунтовним дослідженням у цьому векторі.

Авторський колектив – фахівці Центру здоров'я та прав людини імені Франсуа-Ксав'є Баню Гарвардського університету та Фонду відкритого суспільства, які підготували нове видання посібника, – переконаний, що він матиме тривимірний ефект: навчальний, правозахисний і адвокаційний.

Підготовку нового видання посібника здійснив Львівський обласний благодійний фонд «Медицина і право» за науково-редакційної підтримки ВГО «Фундація медичного права та біоетики України», кафедри медичного права факультету післядипломної освіти Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького і за фінансового забезпечення Міжнародного фонду «Відродження».

Авторський колектив і науковий редактор посібника запрошують усіх зацікавлених до плідних дискусій, а також до співпраці і заздалегідь вдячні за висловлені поради, рекомендації і зауваження.

Науковий редактор і керівник проекту

Ірина Сенюта

ПОДЯКА

Цей ресурсний посібник був переглянутий і відредагований Центром здоров'я та прав людини імені Франсуа-Ксав'є при Гарвардському університеті (далі – ФКБ Центр) для Фонду відкритого суспільства (далі – ФВС).

Висловлюємо щирю подяку експертам, які підготували, внесли свої зміни та коментарі до матеріалу окремих розділів цього посібника:

Вступ

Арлан Фюллер (Arlan Fuller), Оскар Кабрера (Oscar Cabrera), Анжела Дюгер (Angela Duger)

1. Права людини в сфері охорони здоров'я

Анжела Дюгер (Angela Duger), Дженніфер Лінінг (Jennifer Leaning), Сара Догерті (Sarah Dougherty), Джуді Оверал (Judy Overall), Тамар Езер (Tamar Ezer)

2. ВІА/СНІД і права людини

Сара Догерті (Sarah Dougherty), Тілл Берінгхаусен (Till Baeringhausen), Анжела Дюгер (Angela Duger), Ральф Юргенс (Ralf Jurgens)

3. Туберкульоз і права людини

Сара Догерті (Sarah Dougherty), Анжела Дюгер (Angela Duger), Еван Ліон (Evan Lyon), Ерін Хоу (Erin Howe), Аня Саранг (Anya Sarang), Аллан Малече (Allan Maleche)

4. Зменшення шкоди і права людини

Анжела Дюгер (Angela Duger), Деймон Барретт (Damon Barrett), Сара Догерті (Sarah Dougherty)

5. Паліативна допомога і права людини

Анжела Дюгер (Angela Duger), Дженніфер Лінінг (Jennifer Leaning), Сара Догерті (Sarah Dougherty), Тамар Езер (Tamar Ezer)

6. Здоров'я дітей і права людини

Надя Бен-Юсеф (Nadia Ben-Youssef), Алі Ямин (Ali Yamin), Анжела Дюгер (Angela Duger), Сара Догерті (Sarah Dougherty), Тамар Езер (Tamar Ezer)

7. Уразливі верстви населення і здоров'я і права людини

Анжела Дюгер (Angela Duger), Маргарет Матаче (Margareta Matache), Сара Догерті (Sarah Dougherty), Аліна Совасі (Alina Sovasi), Альфія Абдікеєва (Alphia Abdikeeva), Тамар Езер (Tamar Ezer)

8. ЛГБТ, здоров'я і права людини

Клер Махон (Claire Mahon), Тім Флетчер (Tim Fletcher), Чарльз Даллімор (Charles Dallimore), Анжела Дюгер (Angela Duger), Сара Догерті (Sarah Dougherty), Хізер Дойл (Heather Doyle)

9. Інвалідність, здоров'я і права людини

Анжела Дюгер (Angela Duger), Хізер Адамс (Heather Adams), Елісон Хіллман (Alison Hillman), Тірза Лейбовіц (Tirza Leibowitz), Джудіт Кляйн (Judith Klein)

Окрім того, висловлюємо подяку співробітникам ФКБ Центру, які допомагали в підготовці усіх розділів, зокрема: Джейсон Корта (Jason Korta), Керрі Бронстер (Carrie Bronsther), Джессіка Мур Каплан (Jessica Moore Kaplan) і Обрі Тран (Aubrey Thrane).

Ми також дякуємо всім організаціям, які люб'язно погодилися слугувати прикладом окремих випадків з практики, що зустрічаються у посібнику.

Наукове редагування української версії посібника забезпечила Ірина Сенюта (науковий редактор, керівник проекту). Підготовку національної частини посібника здійснили Христина Терешко, Ірина Богомазова, Дмитро Клапятий, підбір національних джерел – Соломія Ленишин.

Літературне редагування – Любов Кириєнко, переклад – Андрій Сливка, форматування української версії книги – Віталій Слічний, художнє оформлення – Ігор Шутурма, Тарас Бойчук.

Науковий редактор українського видання посібника висловлює сердечну подяку за рекомендації і пропозиції усім, хто долучився до створення цієї книги в національному форматі, зокрема, працівникам Програми «Громадське здоров'я» Міжнародного фонду «Відродження».

ПЕРЕДМОВА

Центр здоров'я та прав людини імені Франсуа-Ксав'є Баню при Гарвардському університеті отримав запрошення від Фонду відкритого суспільства оновити ресурсний посібник «Охорона здоров'я і права людини». Центр цінує цю можливість покращити теми глобальних дискусій з питань охорони здоров'я і прав людини, працюючи над новим виданням ресурсного посібника ФВС, що є лідером громадянського суспільства. Ця робота поєднується з місією ФКБ Центру з поширення знань, розвитку мереж і внесення позитивних змін у здоров'я і благополуччя людей в усьому світі.

Будучи академічним центром, ФКБ здійснив низку наукових досліджень і політичних ініціатив, які допомогли поліпшити здоров'я і благополуччя людей, що опинилися у злиднях, конфліктах, хворобах і соціальній маргіналізації. Співпрацюючи з великими міжнародними інститутами та неурядовими організаціями, ФКБ Центр сприяв усуненню правових та соціальних бар'єрів на шляху до забезпечення прав людини в усьому світі.

Даний ресурсний посібник призначений для поширення знань про права людини для подолання прірви між теорією і практикою. Ми сподіваємося, що теперішня і майбутня співпраця між ФКБ Центром, ФВС та нашими місцевими партнерами збільшить ефективність наших колективних дій із захисту найбільш уразливих верств населення і допоможе їм реалізувати свої права. Від імені всіх учасників підготовки цього оновленого ресурсного посібника я висловлюю сподівання, що ті, хто працюють у сфері захисту та забезпечення прав людини, отримають користь від оновленої книги та будуть використовувати її як додатковий інструментарій в своїй адвокаційній роботі.

З повагою,

Дженніфер Лінінг
Директор
Центру здоров'я та прав людини імені Франсуа-Ксав'є Баню
при Гарвардському університеті

ПРО ПОСІБНИК

Завдання

Ресурсний посібник є практичним довідковим інструментарієм, що містить вступну інформацію щодо проблемних сфер, охоплених у кожному розділі. Він був розроблений для широкого кола користувачів: працівників системи охорони здоров'я, тренерів, розробників програм, експертів судового процесу та політики. Читачам рекомендується звернутися до інших джерел при проведенні поглиблених досліджень з конкретної теми.

Цей посібник – багатоцільовий, зручний у користуванні, ним можна послуговуватись у повсякденній роботі. Для забезпечення легкого і широкого застосування, посібник доступний в Інтернеті, а також у HTML і PDF форматах. Веб-версію і версію для друку можна використовувати в будь-якому контексті. Ресурсний посібник також був перекладений на декілька мов, всі вони доступні в Інтернет мережі.

Мета

Ресурсний посібник можна використовувати з різною метою, зокрема:

- Співпраця з колегами із стратегічного планування
 - Ресурсний посібник містить чимало прикладів порушень прав людини і різні алгоритми для поліпшення ситуації в охороні здоров'я і з правами людини. Вони можуть слугувати джерелом натхнення для стратегії розвитку організації. Ресурсний посібник також містить багато прикладів співпраці між правоохоронними органами і працівниками системи охорони здоров'я з метою дотримання прав людини в сфері охорони здоров'я.
- Розробка регіональних або тематичних курсів і тренінгів
- Навчання інших донорів
- Виявлення порушень прав людини
 - Ресурсний посібник містить приклади порушень прав людини, а також правових норм і прецедентів, які можуть бути використані для відновлення порушених прав. Ці інструменти можуть допомогти визначити загальні проблеми, що стосуються охорони здоров'я чи прав людини в сфері охорони здоров'я.
- Адаптація прикладів проектів до своєї країни
 - Приклади з практики можуть слугувати ілюстрацією для інших, які працюють над цими питаннями. Ці приклади також можливо розповісти партнерам або донорам з метою заохочення впровадження нових проектів або програм у сфері охорони здоров'я і прав людини.

- Проведення подальших досліджень
 - Ресурси, що надаються, підібрані таким чином, щоб допомогти читачам спрямувати свою увагу на авторизовані джерела з конкретних тем. Список цих джерел може бути корисним при написанні статей або новин для ЗМІ, підготовки презентацій або розробці пропозицій.

Структура

Ресурсний посібник охоплює основні поняття у сфері охорони здоров'я і прав людини. У вступі пропонується ввідна інформація про право на охорону здоров'я і права людини, підходи, що базуються на правах людини, для розробки політики та програм, механізми з прав людини і загальні ресурси про охорону здоров'я та права людини. Інші дев'ять розділів присвячені іншим питанням з охорони здоров'я або проблемам маргінальних і уразливих верств населення. Дев'ять розділів не містять вичерпного переліку проблем у сфері охорони здоров'я і прав людини. Швидше вони визначають пріоритетні програмні царини ФКБ Центру та ФВС.

Кожен розділ складається з шести підрозділів. Ці підрозділи перелічені нижче, разом із їх описом і порядком використання:

1. Права людини у тій чи іншій сфері

- Цей підрозділ містить загальні положення та опис того, чому це питання стосується прав людини. Деякі розділи також включають опис загальних підходів, що базуються на правах людини до цього питання.

2. Підхід, що базується на правах людини, в адвокації, судових процесах і розробці програм

- Цей підрозділ, що включений до кожного розділу, описує ключові елементи підходу, які ґрунтуються на правах людини. Він також описує різні методи доступні для використання правозахисного підходу і переваги, які він забезпечує.

3. Найбільш відповідні міжнародні та регіональні стандарти з прав людини, пов'язані з конкретним питанням

- Цей підрозділ містить два види таблиць. Перший вид (таблиці А і Б) дає швидкі посилання на відповідні статті в міжнародних і регіональних стандартах з прав людини, згадані у тексті. Другий вид таблиць позначений цифрами (табл. 1 і далі), і присвячений окремим правам людини. Кожна окрема таблиця має приклади порушень прав людини, а також міжнародні та регіональні тлумачення договорів і прецедентів, що роз'яснюють права людини.
- Ці таблиці є корисними для побудови аргументів у сфері прав людини, виявлення можливостей для використання механізмів захисту прав людини або правових досліджень у цій царині.

4. Приклади ефективних заходів з розробки програм у сфері прав людини

- У цьому підрозділі наводяться приклади ефективного судового розгляду й адвокаційної діяльності. Вони представлені в якості запропонованих прецедентів, які повинні застосовуватися у міру необхідності в конкретному контексті.

5. Додаткові матеріали з конкретного питання

- У ресурсному підрозділі наводиться список джерел з прав людини, ресурси, навчальні матеріали та веб-сайти з конкретних питань щодо прав людини. Зі значною частиною ресурсів можна ознайомитися в Інтернеті (веб-сайти наведені). У деяких випадках ці ресурси доступні декількома мовами.

6. Ключові терміни, пов'язані з конкретним питанням

- Глосарій містить загальноприйняті визначення ключових термінів, які використовуються у межах підрозділу або часто використовуються у цій галузі.

ВСТУП ДО ТЕМИ: “ОХОРОНА ЗДОРОВ’Я І ПРАВА ЛЮДИНИ”

Право на охорону здоров’я

Правова основа права на охорону здоров’я

Право на охорону здоров’я широко визнано в міжнародному праві в сфері прав людини. Нижче наведена таблиця, що містить міжнародні та регіональні стандарти з прав людини, що прямо визнають право на охорону здоров’я:

Документ з прав людини	Право на охорону здоров’я (право на здоров’я)
Загальна декларація прав людини	Стаття 25
Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права	Стаття 12
Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації	Стаття 5 (d)(iv)
Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок	Стаття 11.1(f) і 12
Конвенція про права дитини	Стаття 24
Конвенція про права інвалідів	Стаття 25
Африканська хартія прав людини і народів	Стаття 16
Європейська соціальна хартія	Стаття 11
Американська декларація прав і обов’язків людини	Стаття 11
Додатковий протокол до Американської конвенції з прав людини в галузі економічних, соціальних і культурних прав	Стаття 10

Визначення права на охорону здоров’я, що набуло широкого використання, закріплено в Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права (МПЕСКП). Зокрема, в ст. 12 зазначено, що «країни-учасниці в цьому Пакті, визнають право кожної людини на найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров’я»¹.

Комітет з економічних, соціальних і культурних прав (КЕСКП) є органом, уповноваженим ООН з контролю за дотриманням МПЕСКП, який, своєю чергою, видав Загальний коментар про право на здоров’я – Загальний коментар № 14². Загальний коментар забезпечує авторитетне керівництво щодо виконання державами-учасницями договору своїх договірних зобов’язань. Однак загальні коментарі не є обов’язковими для країн-учасниць. Це означає, що країни юридично не зобов’язані їх дотримуватися. (Для отримання додаткової інформації про цю відмінність, будь ласка, див. с. 14 Вступу).

¹ Генеральна Асамблея ООН. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (МПЕСКП) (16 грудня 1966 р., набув чинності 3 січня 1976 р.). <http://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain?docid=3ae6b36c0>

² Комітет з економічних, соціальних і культурних прав (КЕСКП). Загальний коментар № 14, U.N. Doc. E/C.12/2000/4 (11 серпня 2000 р.). <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cescr/comments.htm>

Загальний коментар КЕСКП № 14 про право на здоров'я

Нормативний зміст

Право на здоров'я є короткою формою для права на найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я. Право на здоров'я – це не просто право бути здоровим або право на охорону здоров'я, воно містить більш складне і глибоке розуміння права на здоров'я. КЕСКП вказує, що «право на здоров'я розуміється як право на використання низки закладів, товарів, послуг та умов, необхідних для реалізації найвищого досяжного рівня здоров'я. Цей розділ присвячений тому, як КЕСКП визначив і розтлумачив, що таке право на здоров'я (нормативний зміст), якими є зобов'язання країн-учасниць, а також рекомендації для національного здійснення права на здоров'я.

Основні детермінанти здоров'я

Загальний коментар КЕСКП № 14 визначає, що «право на здоров'я включає в себе широкий спектр соціально-економічних чинників, що створюють умови, в яких люди можуть вести здоровий спосіб життя, і охоплює основоположні детермінанти здоров'я». Іншими словами, основні детермінанти здоров'я можна розглядати як «широкий спектр соціально-економічних чинників, що створюють умови, в яких люди можуть вести здоровий спосіб життя». КЕСКП окреслює основоположні визначальні передумови здоров'я, але не обмежується їх виключним переліком:

- адекватне забезпечення продуктами харчування;
- житло;
- доступ до безпечної питної води та створення належних санітарно-гігієнічних умов;
- безпечні та здорові умови праці;
- здорові умови проживання і навколишнього природного середовища;
- доступ до медичної освіти та інформації, у тому числі з питань сексуального та репродуктивного здоров'я.

Основні елементи права на здоров'я

Нижче наводиться перелік основних елементів, що стосуються всіх аспектів права на здоров'я, у тому числі основоположних визначальних передумов, і для всіх країн, «конкретне застосування яких залежатиме від умов, що існують у тій чи іншій країні».

а) Наявність

- заклади охорони здоров'я, товари, послуги і програми, які доступні в достатній кількості і включають: 1) основні детермінанти здоров'я, тобто питну воду та належні санітарно-гігієнічні умови; 2) лікарні, поліклініки або інші заклади охорони здоров'я; 3) кваліфікований медичний і професійний персонал; 4) основні лікарські засоби.

б) Доступність

1) відсутність дискримінація

- заклади охорони здоров'я, товари та послуги доступні для всіх, особливо для маргінальних і уразливих верств населення;
- забороняється дискримінація за ознакою расової приналежності, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження, фізичних чи психічних вад, стану здоров'я (включаючи ВІЛ/СНІД), сексуальної орієнтації та громадянського, політичного, соціального або іншого стану.

2) фізична доступність

- заклади охорони здоров'я, товари та послуги, медичні послуги, а також основні детермінанти здоров'я повинні надаватися у фізичній досяжності для всіх верств населення.

3) економічна доступність (спроможність)

- заклади охорони здоров'я, товари та послуги доступні для всіх;
- медичні послуги та послуги, що пов'язані з основоположними визначальними передумовами охорони здоров'я мають ґрунтуватися на рівноправності, тобто бути доступними за ціною для всіх, а не непропорційно обтяжливими для бідних.

4) інформаційна доступність

- інформація доступна і включає право шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї з питань охорони здоров'я, одночасно поважаючи права на конфіденційність персональних даних.

в) Прийнятність

- передбачає дотримання принципів медичної етики, відповідність культурним особливостям, врахування гендерної проблематики та життєвого устрою.

г) Якість

- Заклади охорони здоров'я, товари і послуги повинні мати належний науковий та медичний рівень. Це включає в себе кваліфіковані медичні кадри, науково обґрунтовані лікарські засоби і медичне обладнання, безпечну питну воду й адекватні санітарно-гігієнічні умови.

Механізми забезпечення права на охорону здоров'я

Країни-учасниці мають низку зобов'язань щодо створення умов для дотримання права на охорону здоров'я.

Безпосереднє зобов'язання: відсутність дискримінації

Країни-учасниці зобов'язані негайно після ратифікації МПЕСКП, вжити заходів, щоб не допускати дискримінації у доступі до медичної допомоги та основоположних визначальних передумов здоров'я. Це безпосереднє зобов'язання розповсюджується на всіх країн-учасниць, незалежно від ресурсів, тому що КЕСКП «підкреслює, що багато заходів, наприклад більшість стратегій і програм, спрямованих на ліквідацію дискримінації у сфері охорони здоров'я, можуть здійснюватися з мінімальним обсягом ресурсів шляхом прийняття, зміни або скасування законодавства або розповсюдження інформації».

Країни повинні заборонити дискримінацію в доступі до медичної допомоги та основоположних визначальних передумов здоров'я, а також засобів і прав на їх придбання. КЕСКП також підкреслює необхідність рівного доступу до медичної допомоги та медичних послуг. КЕСКП пояснює, що дискримінація заборонена за ознаками раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження, фізичних чи психічних вад, стану здоров'я (включаючи ВІЛ/СНІД), сексуальної орієнтації і громадянського, політичного, соціального або іншого стану.

Прогресивне здійснення

Прогресивне здійснення передбачає зобов'язання країн невідкладно вжити заходів щодо реалізації права на охорону здоров'я. Поступове здійснення означає, що «країни-учасниці мають конкретне та триваюче зобов'язання рухатися швидко й ефективно, наскільки це можливо»³ на шляху до повної реалізації права на охорону здоров'я. КЕСКП визнає, що право на охорону здоров'я не може бути негайно досягнуте багатьма країнами-учасницями. Наприклад, деяким країнам, можливо, доведеться розвивати інфраструктуру охорони здоров'я, навчати медичних фахівців або проводити правові реформи у сфері охорони здоров'я. Зобов'язання країн поступово реалізовувати право на охорону здоров'я вимагає від них тривалих зусиль у здійсненні цього права, визнаючи процес, результат якого може бути досягнутий протягом довгого часу.

Презумпція проти регресивних заходів

Поряд із зобов'язанням поступової реалізації, передбачається, що країни-учасниці не повинні вживати будь-які регресивні заходи. Це означає, що як тільки країна впровадила заходи з реалізації права на охорону здоров'я, вона повинна тільки розширяти сферу дії цих заходів, а не зупинитись на досягнутому або зменшувати їх доступність.

³ Комітет ООН з економічних, соціальних і культурних прав (КЕСКП). Загальний коментар № 3: Природа зобов'язань країн-учасниць (ч. 1 ст. 2 Пакту), E/1991/23 (14 грудня 1990 р.). <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cescr/comments.htm>.

Мінімальні вимоги

Право на здоров'я включає мінімально необхідні основні елементи, що зобов'язані виконувати всі країни. Таким чином, у той час як країни повинні поступово реалізовувати право на охорону здоров'я, вони повинні паралельно надавати мінімальні послуги. Загальний коментар КЕСКП № 14 містить перелік основних зобов'язань, які повинні виконувати країни:

- а) відсутність дискримінації щодо доступності закладів охорони здоров'я;*
- б) доступ до мінімального, повноцінного та безпечного харчування;*
- в) забезпечення базовим житлом, санітарно-гігієнічними умовами проживання і безпечною питною водою;*
- г) надання основних лікарських засобів (як визначено ВООЗ);*
- д) справедливий розподіл закладів охорони здоров'я, товарів і послуг у галузі охорони здоров'я;*
- е) прийняття і здійснення загальнонаціональної державної стратегії з охорони здоров'я та плану дій.*

Максимальні межі наявних ресурсів

Стаття 2 (1) МПЕСКП також вимагає, щоб кожна країна-учасниця реалізовувала права, гарантовані Пактом, вживаючи заходів «у максимальних межах наявних ресурсів». Якщо країна не дотримується мінімальних основних зобов'язань і пов'язує це з відсутністю необхідних ресурсів, країна-учасниця повинна продемонструвати, що вона доклала максимальних зусиль, аби використовувати всі наявні ресурси, з метою задоволення мінімальних основних зобов'язань⁴.

Пріоритетні зобов'язання

Загальний коментар КЕСКП № 14 наводить перелік пріоритетних зобов'язань країн-учасниць. КЕСКП вважає, що ці пріоритети, крім мінімальних основних зобов'язань, є важливими для реалізації права на здоров'я.

- а) забезпечення репродуктивного здоров'я, охорону здоров'я матері та дитини.*
- б) вакцинацію від основних інфекційних хвороб;*
- з) заходи щодо профілактики, лікування епідемічних захворювань і контроль за епідеміями;*
- г) просвітницьку діяльність і забезпечення доступу до інформації з приводу основних проблем у сфері охорони здоров'я;*
- е) забезпечення належної підготовки працівників системи охорони здоров'я, включаючи інформування з питань охорони здоров'я і прав людини.*

⁴ Комітет ООН з економічних, соціальних і культурних прав (КЕСКП). Загальний коментар № 3: Природа зобов'язань країн-учасниць (ч. 2 ст. 1 Пакту), Е/1991/23 (14 грудня 1990 р.), Комітет ООН з економічних, соціальних і культурних прав (КЕСКП). Загальний коментар № 14: Право на найвищий досяжний рівень здоров'я (ст. 12 Пакту), UN Doc. E/C.12/2000/4 (11 серпня 2000 р.). <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cescr/comments.htm>

Поважати, захищати, реалізовувати

Право на здоров'я, «як і всі права людини, накладає на країн-учасниць три рівня зобов'язань: зобов'язання поважати, захищати і реалізовувати». КЕСКП детально роз'яснює ці рівні зобов'язань, а також надає конкретні приклади зобов'язань країн у Загальному коментарі КЕСКП, зокрема:

Поважати: країни-учасниці повинні утримуватися від втручання у здійснення права на здоров'я.

Захищати: країни-учасниці повинні вживати заходів для запобігання втручання третіх сторін у здійснення права на здоров'я.

Реалізовувати: країни-учасниці повинні приймати законодавчі, адміністративні, бюджетні, юридичні, стимулюючі та інші заходи для повного здійснення права на здоров'я.

Здійснення на національному рівні

Загальний коментар КЕСКП 14 також містить рекомендації щодо забезпечення здійснення права на здоров'я на національному рівні.

Основи законодавства

Країнам-учасницям рекомендується розробити і прийняти національну стратегію охорони здоров'я, засновану на праві на здоров'я, в якій викладається чіткий план, яким чином держава буде реалізовувати право на здоров'я. Національна стратегія повинна включати розробку політики, визначення ресурсів і відповідні показники та орієнтири.

Показники і орієнтири

КЕСКП також рекомендує країнам-учасницям використовувати показники і орієнтири права на здоров'я. Показники використовуються для контролю за здійсненням права на здоров'я та виконання зобов'язань країни відповідно до ст. 12 МПЕСКП. Це досягається за рахунок збору даних і статистичного аналізу⁵. Зазвичай орієнтири розроблені для кожного показника і дають державі конкретні цілі, яких вона прагне досягти. Приклад наведено нижче:

Показник	Відсоток пологів у присутності кваліфікованого медичного працівника
Орієнтир	80 % пологів у присутності кваліфікованого медичного працівника до 2015 року

⁵ Для отримання додаткової інформації про показники див.: ООН Управління Верховного комісара з прав людини. Правозахисні показники: керівництво для виміру та імплементації (2012). <http://www.ohchr.org/EN/Issues/Indicators/Pages/HRIndicatorsIndex.aspx>.

Охорона здоров'я і права людини

Ресурсний посібник також досліджує зв'язок між здоров'ям та правами людини, що виходять за межі права на охорону здоров'я. Права людини взаємозалежні і взаємопов'язані. Як вказано у Загальному коментарі КЕСКП:

Право на здоров'я тісно пов'язане і залежить від здійснення інших прав людини... включаючи права на харчування, житло, роботу, освіту, людську гідність, життя, відсутність дискримінації, рівність, заборону катувань, приватне життя, доступ до інформації та свободу асоціації, зборів і пересування. Ці й інші права і свободи пов'язані зі складовими права на здоров'я.

КЕСКП підкреслює взаємозалежність і взаємозв'язок права на охорону здоров'я з іншими правами людини. Проте, сфера охорони здоров'я і прав людини виходить за межі взаємопов'язаності прав людини. Від початку, сфера охорони здоров'я і прав людини прагнули досліджувати перетин між царинами охорони здоров'я і прав людини. Джонатан Манн і його колеги пояснюють це так:

Охорона здоров'я і права людини є потужними, сучасними підходами до визначення і забезпечення благополуччя людини. Увага до взаємодії охорони здоров'я і прав людини може забезпечити практичну користь для тих, хто працює у сфері охорони здоров'я або прав людини, може допомогти переорієнтувати мислення про основні глобальні проблеми охорони здоров'я і може сприяти розширенню людського мислення і практики стосовно прав людини⁶.

Багато міжнародних декларацій і принципів, заснованих на зв'язку охорони здоров'я і прав людини мають велике значення для практиків. Наприклад, в Алма-Атинській декларації підкреслюється необхідність захищати охорону здоров'я та визначити первинну медико-санітарну допомогу як ключові заходи для досягнення цілі забезпечення охорони здоров'я для усіх⁷. Сіракузькі принципи твердять, що, коли є конфлікт між правами людини і потребами громадського здоров'я, уряд може порушувати права, якщо його дії необхідні для досягнення законних цілей, за умови, що ці дії є найменш нав'язливими і недискримінаційними в застосуванні⁸. Зв'язок між охороною здоров'ям і правами людини будуть досліджуватись у кожному розділі.

⁶ Менн Дж. та ін. «Охорона здоров'я та права людини» // Охорона здоров'я і прав людини. – № 1 (осінь 1997 р.): <http://www.hhrjournal.org/archives-pdf/4065260.pdf.banned.pdf>.

⁷ Міжнародна конференція з первинної медико-санітарної допомоги (Алма-Ата, СРСР, 6-12 вересня 1978 р.). http://www.who.int/publications/almaata_declaration_en.pdf.

⁸ Організація Об'єднаних Націй, Економічна і Соціальна Рада. Сіракузькі принципи тлумачення обмежень і відступів від положень Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, E/CN.4/1985/4. Додаток (1985). www1.umn.edu/humanrts/instree/siracusaprinciples.html. Також див. Керівництво з соціальної мобілізації. ВООЗ. Керівництво ВООЗ з прав людини та контролю за примусовим утриманням осіб, хворих на мультирезистентний туберкульоз. www.who.int/tb/features_archive/involuntary_treatment/en/index.html.

ПІДХІД, ЩО БАЗУЄТЬСЯ НА ПРАВАХ ЛЮДИНИ, В АДВОКАЦІЇ, СУДОВИХ ПРОЦЕСАХ І СТРАТЕГІЧНОМУ ПЛАНУВАННІ

Визначення підходу, що базується на правах людини

«Права людини це інструменти, які дозволяють особам жити гідним життям, бути вільними і рівноправними громадянами, здійснювати осмислений вибір і домагатися своїх життєвих планів»⁹.

Підхід, що базується на правах людини, є концептуальною основою, яка може бути застосована в адвокації, судових процесах і розробці програм, і чітко сформована в міжнародних стандартах у сфері прав людини. Цей підхід може бути інтегрований у широкий спектр програмних царин, включаючи охорону здоров'я, освіту, право, управління, трудову зайнятість і соціальну й економічну безпеку. Хоча не існує єдиного визначення або моделі цього підходу Організація Об'єднаних Націй сформулила кілька загальних принципів для широкого впровадження прав людини в програмну або адвокаційну роботу:

- інтеграція принципів у галузі прав людини повинна бути помітна в усій роботі, метою всіх програм і заходів повинен бути безпосередній внесок у реалізацію одного або декількох прав людини;
- принципи в галузі прав людини включають: «універсальність і невідчужуваність; неподільність; взаємозалежність і взаємопов'язаність; відсутність дискримінації та рівність; участь і залучення до участі, підзвітність і верховенство закону»¹⁰. Вони повинні бути інформативними на всіх етапах роботи програмування та адвокації, у тому числі на етапі оцінки, проектування і планування, реалізації та моніторингу.
- принципи в галузі прав людини також повинні бути втілені в процес роботи зі зміцнення прав людини у відповідних резолюціях. Участь і прозорість повинні бути присутні на всіх етапах і всі учасники повинні бути відповідальними за свою діяльність.

Підхід, що базується на правах людини, спрямований на врегулювання відносин між носіями прав (окремі особи та групи, що мають певні права) та носіями обов'язків (особи, які зобов'язані забезпечувати ці права, наприклад, держава)¹¹. Стратегічне планування вимагає оцінки й аналізу з метою визначення правових вимог носіїв прав, і відповідних зобов'язань з прав людини носіїв обов'язків, а також негайних, основних та структурних причин недотримання реалізації цих прав¹².

⁹ Ямін А.Є. Чи сприймаємо ми серйозно страждання? Роздуми про те, що означає застосування концепції прав людини на здоров'я, і чому ми повинні не бути байдужими. Здоров'я та права людини. – № 10. – Вип. 1 (2008).

¹⁰ Короткий опис цих принципів див. в Група розвитку ООН. Заснований на правах людини підхід до розвитку співпраці в напрямі взаєморозуміння між агентствами ООН (травень 2003 р.), за адресою: www.undg.org/archive_docs/6959-The_Human_Rights_Based_Approach_to_Development_Cooperation_Towards_a_Common_Understanding_among_UN.pdf.

¹¹ Там же.

¹² Там же.

Підхід, що базується на правах людини, працює у напрямі зміцнення потенціалу носіїв прав, аби вони могли пред'являти вимоги носіям обов'язків щодо їх виконання, як це визначено в міжнародних стандартах у сфері прав людини. Підхід, що базується на правах людини, також звертає увагу на маргіналізоване населення, що позбавлене привілеїв або виключене з певних кіл, щоб гарантувати їм можливість бути носіями прав та носіями обов'язків і надати всім верствам населення можливість брати участь у процесах і результатах.

Ключові елементи підходу, що базується на правах людини

Стандарти та принципи в сфері прав людини, що впливають із міжнародних документів з прав людини повинні спрямовувати процес і результати адвокації і стратегічного планування. Нижче перелічено кілька принципів у поєднанні з кількома питаннями, які можуть бути використанні у Ваших власних програмах або адвокаційній роботі.

- **Участь:** Чи включає будь-яка діяльність участь всіх зацікавлених сторін, у тому числі постраждалих громад, громадянського суспільства та верств населення, що було маргіналізоване, позбавлене привілеїв або виключене з певних кіл? Чи знаходиться програма в безпосередній близькості від її передбачуваних бенефіціарів? Чи є участь засобом і метою програми одночасно?
- **Підзвітність:** Чи ідентифікує діяльність права тих, хто подає скарги, а також зобов'язання тих, хто їх задовольняє? Чи створює такий процес механізми відповідальності за порушення прав людини? Чи несуть відповідальність за свої дії всі учасники? Чи проходять моніторинг і оцінку процесу та результати?
- **Відсутність дискримінації:** Чи охоплює діяльність тих, хто є найбільш вразливим, маргіналізованим або ізольованим? Чи приділяє вона особливу увагу потребам уразливих верств, таких як жінки, меншини, корінні народи і в'язні?
- **Розширення прав і можливостей:** Чи дає ця діяльність носіям прав силу, здатність, спроможність та доступ для того, щоб внести зміни до свого власного життя? Чи знаходяться вони в центрі процесу і не розглядаються як об'єкт благодійності?
- **Зв'язок з правами:** Чи визначає діяльність свої цілі з точки зору юридично закріплених прав і пов'язує їх з міжнародними, регіональними та національними нормативними документами? Чи адресує вона весь спектр громадянських, політичних, економічних, соціальних і культурних прав?
- **Фінансова незалежність:** Чи володіє процесом розвитку діяльності місцева установа? Чи націлена вона на зниження нерівноправності? Чи входять до неї підходи зверху-вниз і знизу-вгору? Чи в змозі вона виявити безпосередні й основні причини проблем? Чи має вона вимірні цілі і завдання? Чи вона розвиває та зміцнює стратегічне партнерство між зацікавленими сторонами?

Мета використання підходу, що базується на правах людини

Підхід, що базується на правах людини, має важливе значення для ефективного стратегічного планування, судових процесів та адвокації. Він ефективний у зміцненні як прав людини, так і цілей охорони здоров'я, особливо в питаннях охорони здоров'я стигматизованих осіб¹³. Інші переваги реалізації прав людини на основі цього підходу, включають:

- **участь**: підвищує і зміцнює участь місцевої громади;
- **підзвітність**: підвищує рівень прозорості та підзвітності;
- **відсутність дискримінації**: зменшує вразливість, приділяючи особливу увагу найбільш незахищеним та ізольованим групам суспільства;
- **розширення прав**: розвиток потенціалу;
- **зв'язок з правами**: сприяє реалізації прав людини і створює більший вплив на політику і практику;
- **фінансова незалежність**: сприяє стійким результатам і стійким змінам.

Способи використання підходу, що базується на правах людини

Більшість стандартів у сфері прав людини на міжнародному та регіональному рівнях відносяться до пацієнта. Ці стандарти можуть використовуватися для багатьох цілей:

- документувати порушення прав пацієнтів та виступати за припинення цих порушень;
- перелічити органи (уряд), що відповідають за вирішення цих питань;
- подати позов на уряд за порушення національних законів про права людини;
- подати скаргу до національних, регіональних та міжнародних органів з прав людини;
- використовувати права людини для стратегічного організаційного розвитку та ситуаційного аналізу;
- отримати визнання даного питання з боку неурядових організацій, урядів чи міжнародних аудиторій. Визнання ООН може зміцнити довіру до цього питання і змусити уряд ставитися до нього більш серйозно;

¹³ Гаурі В. і Глоппен С. *Підходи до розвитку, що базуються на правах людини: концепції, докази і політики*, Робочий документ Світового банку щодо дослідження політик 5938 (січень 2012). <http://elibrary.worldbank.org/content/workingpaper/10.1596/1813-9450-5938>.

- утворити альянси з іншими активістами та групами і розвивати мережу;
- організувати і мобілізувати громади;
- розробити медіа-кампанії;
- просувати правові реформи;
- розробити керівні принципи і стандарти;
- проводити тренінги з питань прав людини та розвитку потенціалу;
- інтегрувати юридичні послуги в охорону здоров'я з метою розширення доступу до правосуддя та забезпечення цілісного догляду;
- імплементувати підхід, що базується на правах людини, в медичну допомогу.

МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В СУДОВИХ ПРОЦЕСАХ ТА АДВОКАЦІЇ

На додаток до підходів, що базуються на правах людини, які перерахованих вище, захисники прав людини у сфері охорони здоров'я можуть надсилати скарги або відправляти звіти до регіональних або міжнародних органів з прав людини. У цьому підрозділі ми виділяємо два види міжнародних механізмів з прав людини: суди та органи з прав людини.

Суди: діють як органи, що ухвалюють рішення і постановляють ухвали, які мають обов'язковий характер для органів влади.

Органи з прав людини: розглядають звіти, представлені державами про виконання ними своїх зобов'язань згідно з договорами і конвенціями з прав людини, а в деяких випадках – ще й індивідуальні скарги щодо порушення прав людини.

Основні положення міжнародно-правових стандартів

Країни можуть виконувати юридичне зобов'язання за договором тільки якщо вони є учасниками цього договору. Країна повинна ратифікувати або приєднатися до Договору, щоб стати учасником цього договору і мати юридичні зобов'язання його реалізовувати. Ратифікація відбувається, коли країна підписує договір, а потім дотримується своїх національних вимог, аби стати юридично зв'язаною зобов'язаннями за договором. Підписання договору не зобов'язує країну ратифікувати договір і не робить договір юридично обов'язковим для неї. Приєднання має таку ж юридичну силу, що і ратифікація. Приєднання відбувається без підписання договору, коли країна дотримується своїх національних вимог, щоб стати юридично зв'язаною зобов'язаннями за договором. І приєднання, і ратифікації створюють юридично обов'язкове зобов'язання виконувати договір. Цей розділ розкриває порядок легального застосування договорів до країн, які є учасниками договору, тому важливо визначити, чи є країна, яку ви хочете притягнути до відповідальності, учасником договору, який Ви будете використовувати¹⁴.

Крім того, важливо зрозуміти різницю між «жорстким» та «м'яким» правом. Жорстке право складається з договорів, що мають законну силу проти країни. Це включає всі міжнародні або регіональні договори, які країна ратифікувала або до яких приєдналася. Воно також включає національне законодавство. М'яке право складається з міжнародних, регіональних або національних інструментів, які не є юридично обов'язковими. М'яке право може включати тлумачення договорів, договірних органів, резолюції та декларації, принципи або керівні принципи. Скарги та заяви, подані за допомогою механізмів захисту прав людини, повинні бути засновані на порушенні «жорсткого» права – статті договору. М'яке право часто використовується для зміцнення або доповнення аргументів, демонструючи загальне тлумачення або здійснення договору. М'яке право, однак, може перетворитися на жорстке право, коли послідовна поведінка країни відповідає м'якому праву, з почуття покладених на неї обов'язків. Це відомо в міжнародному праві як «звичаєве право». Різниця між жорстким і м'яким правом та визначенням звичаєвого права може бути спірною.

¹⁴ Для отримання додаткової інформації про міжнародне право і договори див.: http://treaties.un.org/doc/source/events/2012/Press_kit/fact_sheet_1_english.pdf. Більш детальну інформацію про ключові терміни договору див.: http://treaties.un.org/Pages/Overview.aspx?path=overview/definition/page1_en.xml#treaties.

Міжнародно-правові договори та механізми їх забезпечення

Примітка: Це невеликий перелік міжнародних договорів і відповідні механізми їх забезпечення, які зазвичай використовуються для адвокації в сферах охорони здоров'я і прав людини.

Міжнародний стандарт	Механізм забезпечення	Повноваження
Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (МПГПП)	Комітет з прав людини (КПЛ) Договірний орган ООН з прав людини	<ol style="list-style-type: none"> 1. Переглядає періодичні звіти, представлені країнами для контролю за дотриманням МПГПП. Надсилає рекомендацій для країн, які відомі як прикінцеві зауваги. 2. Розглядає індивідуальні скарги, подані проти країни-учасниці Факультативного протоколу. 3. Розглядає міждержавні скарги. 4. Публікує тлумачення статей МПГПП, відомі як загальні коментарі.
Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (МПЕСКП)	Комітет з економічних, соціальних і культурних прав (КЕСКП) Договірний орган ООН з прав людини	<ol style="list-style-type: none"> 1. Переглядає періодичні звіти, представлені країнами для контролю за дотриманням КЕСКП. Надсилає рекомендацій для країн, які відомі як прикінцеві зауваги. 2. Розглядає індивідуальні скарги, подані проти країни-учасниці Факультативного протоколу. 3. Публікує тлумачення статей МПЕСКП, відомі як загальні коментарі.
Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (МПЕСКП)	Комітет з ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок (Комітет ЛВФДЖ) Договірний орган ООН з прав людини	<ol style="list-style-type: none"> 1. Переглядає періодичні звіти, представлені країнами для контролю за дотриманням КЛВФДЖ. Надсилає рекомендацій для країн, які відомі як прикінцеві зауваги. 2. Розглядає індивідуальні скарги, подані проти країни-учасниці Факультативного протоколу. 3. Може ініціювати конфіденційне розслідування ситуації щодо серйозних або систематичних порушень країною-учасницею Факультативного протоколу. 4. Публікує тлумачення статей КЛВФДЖ, відомі як загальні рекомендації.

Міжнародний стандарт	Механізм забезпечення	Повноваження
Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (МКПВФРД)	Комітет з ліквідації расової дискримінації (КАРД) Договірний орган ООН з прав людини	<ol style="list-style-type: none"> 1. Переглядає періодичні звіти, представлені країнами для контролю за дотриманням МКПВФРД. Надсилає рекомендацій для країн, які відомі як прикінцеві зауваги. 2. Здійснює профілактичні заходи. Ці заходи раннього попередження, що спрямовані на запобігання існуючої ситуації поки вона не переросла в таку, що вимагає негайного рішення або уваги. Видає постанови, заяви або резолюції. 3. Розглядає міждержавні скарги. 4. Розглядає індивідуальні скарги, подані проти країни-учасниці Факультативного протоколу. 5. Публікує тлумачення статей МКПВФРД, відомі як загальні коментарі.
Конвенція про права дитини (КПД)	Комітет з прав дитини (Комітет ПД) Договірний орган ООН з прав людини	<ol style="list-style-type: none"> 1. Переглядає періодичні звіти, представлені країнами для контролю за дотриманням КПД. Надсилає рекомендацій для країн, які відомі як прикінцеві зауваги. 2. Переглядає додаткові звіти країн-учасниць Факультативного протоколу щодо участі дітей у збройних конфліктах і торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії. 3. Факультативний протокол, що розглядає скарги окремих громадян, прийнятий у грудні 2011 року, ще не набув чинності. Очікується, що це відбудеться у найближчому майбутньому. 4. Публікує тлумачення статей КПД, відомі як загальні коментарі.

Регіональний стандарт	Механізм забезпечення	Повноваження
Африканська хартія прав людини і народів (АХПЛН)	Африканська комісія з прав людини і народів (АКПЛН) Регіональний договірний орган з прав людини	<ol style="list-style-type: none"> 1. Сприяння поширенню прав людини і прав народів <ol style="list-style-type: none"> a. Комісія здійснює сенсифікацію, мобілізацію громадськості та поширення інформації за допомогою проведення семінарів, симпозіумів і конференцій. b. Проводить просвітницькі кампанії. 2. Захист прав людини і прав народів <ol style="list-style-type: none"> a. Переглядає періодичні звіти, представлені країнами для контролю за дотриманням Хартії. Надсилає рекомендації для країн, які відомі як прикінцеві зауваги. b. Отримує міждержавні й індивідуальні повідомлення і видає рекомендації. c. Проводить дружнє врегулювання спорів і термінові механізми апеляції. d. Спеціальні механізми у вигляді спеціальних доповідачів, робочих груп або комітетів, що проводять розслідування і повідомляють про конкретні питання з прав людини. e. Проводить захисні місії. 3. Тлумачення Хартії <ol style="list-style-type: none"> a. Тлумачить положення Хартії на прохання країни-учасниці, органів Африканського союзу або окремих осіб. Жоден з органів АС не назвав жодного випадку тлумачення Хартії до Комісії. b. Ухвалює рішення згідно з положенням Хартії. Резолюції, як правило: 1) тематичні; 2) адміністративні; 3) для конкретної країни.
Африканська хартія прав людини і народів (АХПЛН) Та Протокол про створення Африканського суду з прав людини і прав народів	Африканська комісія з прав людини і народів (АКПЛН) Регіональний суд з прав людини	<ol style="list-style-type: none"> 1. Судовий орган, який розглядає справи і спори про порушення Африканської хартії прав людини і народів, Протоколу про створення Африканського суду з прав людини і прав народів і будь-яких інших договорів про права людини, ратифікованих зацікавленою країною. 2. Суд може також давати консультативні висновки з будь-якого питання у межах своєї юрисдикції. Консультативні висновки Суду можуть бути запрошені Африканським союзом, країною-учасницею Африканського союзу, органами Африканського союзу і будь-якою африканською організацією, визнаною Африканським союзом.
[Європейська] Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (ЄКЗПЛОС)	Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) Регіональний суд з прав людини	<ol style="list-style-type: none"> 1. Судовий орган, який розглядає заяви окремих осіб або країн, які повідомляють про порушення громадянських і політичних прав, закріплених у Європейській конвенції з прав людини.

Регіональний стандарт	Механізм забезпечення	Повноваження
Європейська соціальна хартія (ЄСХ) [переглянута 1996 року]	Європейський комітет із соціальних прав (ЄКСП) Регіональний договірний орган з прав людини	<ol style="list-style-type: none"> 1. Переглядає періодичні звіти, представлені країнами, для контролю за дотриманням ЄСХ та видає рекомендації. 2. Розглядає колективні скарги і ухвалює рішення. Тільки організації, які є членами ЄКСП, мають право звертатися зі скаргами, але їх участь обмежена членами ЄС та національними торговельними організаціями та організаціями роботодавців, а також НУО.
Американська конвенція про права людини (АКПА)	Міжамериканський суд з прав людини (МАСПА) Регіональний суд з прав людини	<ol style="list-style-type: none"> 1. Судовий орган, який розглядає справи про порушення Американської конвенції про права людини. Суд розглядає випадки тільки представлені країнами-учасницями Конвенції, або справи, надіслані Міжамериканською комісією з прав людини. Країна не тільки повинна бути учасницею Конвенції, а також бути представленою до юрисдикції суду, що можна робити у кожному конкретному випадку або в одноразовій декларації 2. Суд може також видати консультативні висновки, подані установами ОАД та країнами щодо тлумачення АКПА чи інших договорів з прав людини в країнах-членах ОАД.
Американська конвенція з прав людини (АКПА) Американська декларація прав та обов'язків людини (АДПОЛ) Хартія ОАД	Міжамериканська комісія з прав людини (МАКПА) Регіональний договірний орган з прав людини	<ol style="list-style-type: none"> 1. Розглядає клопотання, подані особами, НУО та країнами-учасницями, які офіційно визнали юрисдикцію Суду. Має право передати справу до МАСПА. 2. Контролює ситуацію з правами людини в країнах-учасницях. Це включає, серед іншого, підготовку звітів щодо країн і проведення відвідувань країн. 3. Видає результати досліджень або звіти про тематичні пріоритетні сфери.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА

Список найчастіше використовуваних джерел у сферах охорони здоров'я і прав людини. Він структурований за такими категоріями:

- Міжнародні стандарти
- Регіональні стандарти
- Інші положення і декларації
- Літературні джерела
- Періодичні видання
- Методичні матеріали
- Електронні ресурси

Міжнародні стандарти

Обов'язкові до виконання

- Генеральна Асамблея ООН. Конвенція про права дитини. Резолюція 44/25, A/RES/44/25 (20 листопада 1989 р.).
Джерело: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CRC.aspx>.
- Генеральна Асамблея ООН. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. A/RES/21/2200 (16 грудня 1966 р.).
Джерело: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CCPR.aspx>.
- Генеральна Асамблея ООН. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. A/RES/21/2200 (16 грудня 1966 р.).
Джерело: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CESCR.aspx>.
- Генеральна Асамблея ООН. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації. Резолюція 2106 (XX), A/RES/20/2106 (21 грудня 1965 р.).
Джерело: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CERD.aspx>.
- Міжнародна організація праці. Конвенція про корінні народи, що ведуть племінний спосіб життя в незалежних країнах: Конвенція № 169 (27 червня 1989 р.).
Джерело: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C169
- Генеральна Асамблея ООН. Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. Резолюція 34/180, A/RES/34/180 (18 грудня 1979 р.).
Джерело: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CEDAW.aspx>.

- Генеральна Асамблея ООН. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження і покарання. Резолюція 39/46, A/RES/39/46 (10 грудня 1984 р.).
Джерело: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CAT.aspx>.
- Генеральна Асамблея ООН. Конвенція про права інвалідів. Резолюція 61/106, A/RES/61/106 (13 грудня 2006 р.).
Джерело: <http://www.un.org/disabilities/convention/conventionfull.shtml>.

Рекомендаційного характеру

- Всесвітня організація охорони здоров'я. Алма-Атинська декларація (6–12 вересня 1978 р.).
Джерело: www.who.int/publications/almaata_declaration_en.pdf
- ООН. Економічна і Соціальна Рада. Сіракузькі принципи тлумачення обмежень і відступів від положень Міжнародного пакту про громадянські і політичні права. E/CN.4/1985/4 (28 вересня 1984р.).
Джерело: <http://www1.umn.edu/humanrts/instree/siracusaprinciples.html>.
- Ван Бовен Т.С., Флінтерман С. і Вестендорп Я., ред. Маастрихтські керівні принципи, що стосуються порушень економічних, соціальних і культурних прав. E/C.12/2000/13 (22–26 січня 1997 р.).
Джерело: [http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/0/6b748989d76d2bb8c125699700500e17/\\$FILE/G0044704.pdf](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/0/6b748989d76d2bb8c125699700500e17/$FILE/G0044704.pdf).
- Комітет з економічних, соціальних і культурних прав. Загальний коментар.
Джерело: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cescr/comments.htm>.
 - Загальний коментар № 14: Право на найвищий досяжний рівень здоров'я. E/C.12/2000/4 (11 серпня 2000 р.).
- Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок. Загальні рекомендації.
Джерело: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cedaw/comments.htm>.
 - Загальна рекомендація № 14: жіноче обрізання (дев'ята сесія, 1990).
 - Загальна рекомендація № 15: жінки та СНІД (дев'ята сесія, 1990).
 - Загальна рекомендація № 18: жінки-інваліди (десята сесія, 1991).
 - Загальна рекомендація № 24: жінки і здоров'я (двадцята сесія, 1999).

- Комітет з прав дитини. Загальні коментарі.
Джерело: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/comments.htm>.
 - Загальний коментар № 3: ВІА/СНІД та прав дитини. CRC/GC/2003/3 (2003).
 - Загальний коментар № 4: Здоров'я та розвиток підлітків у контексті Конвенції про права дитини. CRC/GC/2003/4 (2004).
 - Загальний коментар № 5: Загальні заходи щодо здійснення Конвенції про права дитини. CRC/GC/2003/5 (2003).
 - Загальний коментар № 7: Здійснення прав дитини в ранньому дитинстві. CRC/C/GC/7/Rev.1 (2006).
 - Загальний коментар № 8: Право дитини на захист від тілесних покарань та інших жорстоких або таких, що принижують гідність видів покарання. CRC/C/GC/8 (2006).
 - Загальний коментар № 9: Права дитини з обмеженими можливостями. CRC/C/GC/9 (2006).
 - Загальний коментар № 11: Діти корінних народів та їхні права, передбачені Конвенцією. CRC/C/GC/11 (2009).
 - Загальний коментар № 12: Право дитини бути почутою. CRC/C/GC/12 (2009).
 - Загальний коментар № 13: Право дитини на свободу від всіх форм насильства. CRC/C/GC/13 (2011).
- Комітет з ліквідації расової дискримінації. Загальний коментар.
Джерело: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cerd/comments.htm>.
- Комітет проти катувань. Загальний коментар.
Джерело: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cat/comments.htm>.

Регіональні стандарти

Обов'язкові до виконання

- Африканська комісія з прав людини і народів. Африканська хартія прав і добробуту дитини (01 липня 1990 р.).
Джерело: <http://www.achpr.org/instruments/child/>.
- Африканська комісія з прав людини і прав народів. Протокол до Африканської хартії прав людини і народів: створення Африканського суду з прав людини і народів (10 червня 1998 р.).
Джерело: <http://www.achpr.org/instruments/court-establishment/>.

- Африканська комісія з прав людини і прав народів. Протокол до Африканської хартії прав людини і народів: Права жінок в Африці (07 листопада 2003 р.).
Джерело: <http://www.achpr.org/instruments/women-protocol/>.
- Рада Європи. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод.
Джерело: <http://www.conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/005.htm>.
- Рада Європи. Європейська соціальна хартія (1996).
Джерело: <http://www.conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/035.htm>.
- Європейський кодекс соціального забезпечення. Рада Європи (1964).
Джерело: <http://www.uazakon.com/document/tpart17/isx17297.htm>
- Рада Європи. Рамкова конвенція про захист національних меншин (1995).
Джерело: <http://www.conventions.coe.int/treaty/en/Treaties/Html/157.htm>.
- Конвенція про захист прав та гідності людини у зв'язку з використанням досягнень біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину (1997).
Джерело: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1014.5620.0>
- Організація американських держав: Департамент міжнародного права. Додатковий протокол до Американської конвенції про права людини в галузі економічних, соціальних і культурних прав: «Протокол Сан-Сальвадору» (17 листопада 1998 р.).
Джерело: <http://www.oas.org/juridico/english/treaties/a-52.html>.
- Організація американських держав: Департамент міжнародного права. Американська конвенція про права людини: «Пакт Сан-Хосе, Коста-Ріка».
Джерело: http://www.oas.org/dil/treaties_B-32_American_Convention_on_Human_Rights.htm.
- Організація американських держав: департамент міжнародного права. Статут Організації американських держав (1948).
Джерело: http://www.oas.org/dil/treaties_A-41_Charter_of_the_Organization_of_American_States.htm.

Інші положення і декларації

Спеціальні процедури Ради з прав людини¹⁵

- Спеціальний доповідач з питань права кожної людини на найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я. Річні звіти.
Джерело: <http://www.ohchr.org/EN/Issues/Health/Pages/AnnualReports.aspx>.
 - Звіт Генеральної Асамблеї. Основні напрями: показники права на охорону здоров'я. A/58/427 (2003).

¹⁵ Робота Комісії з прав людини була припинена у березні 2006 р. і була замінена на Раду з прав людини в березні 2006 р.

- Звіт Комісії з прав людини. Основні напрями: визначення права людини на охорону здоров'я. E/CN.4/2003/58 (2003).
- Звіт Комісії з прав людини. Основні напрями: сексуальне та репродуктивне здоров'я. E/CN.4/2004/49 (2004).
- Звіт Генеральної Асамблеї. Основні напрями: працівники сфери охорони здоров'я та освіта в сфері з прав людини. A/60/348 (2005).
- Звіт Комісії з прав людини. Основні напрями: розумова неповноцінність. E/CN.4/2005/51 (2005).
- Звіт Генеральної Асамблеї. Основні напрями: скорочення материнської смертності. A/61/338 (2006).
- Звіт Комісії з прав людини. Основні напрями: підхід, що базується на правах людини щодо показників охорони здоров'я. E/CN.4/2006/48 (2006).
- Звіт Генеральної Асамблеї. Основні напрями: водопостачання та санітарні умови. A/62/214 (2007).
- Звіт Ради з прав людини. Основні напрями: рух за охорону здоров'я та права людини. A/HRC/4/28 (2007).
- Звіт Ради з прав людини. Основні напрями: системи охорони здоров'я. A/HRC/7/11 (2008).
- Звіт Ради з прав людини. Основні напрями: доступ до лікарських засобів та прав інтелектуальної власності. A/HRC/11/12 (2009).
- Звіт Генеральної Асамблеї. Основні напрями: інформована згода. A/64/272 (2009).
- Звіт Ради з прав людини. Основні напрями: криміналізація одностатевої поведінки і сексуальної орієнтації, секс-бізнес та ВІЛ-інфекції. A/HRC/14/20 (2010).
- Звіт Генеральної Асамблеї. Основні напрями: зменшення шкоди. A/65/255 (2010).
- Звіт Генеральної Асамблеї. Основні напрями: криміналізація сексуального та репродуктивного здоров'я. A/66/254 (2011).
- Звіт Ради з прав людини. Основні напрями: люди літнього віку. A/HRC/18/37 (2011).
- Звіт Ради з прав людини. Основні напрями: звіт про консультації експертів з доступу до лікарських засобів. A/HRC/17/43 (2011).
- Звіт Ради з прав людини. Основні напрями: розвиток, A/HRC/17/25 (2011).
- Спеціальний доповідач з питань катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність видів поводження і покарання. Річні звіти.
Джерело: http://ar.ohchr.org/documents/dpage_e.aspx?m=103.
- Звіт Ради з прав людини. H/HRC/22/53 (2013).

- Звіт Генеральної Асамблеї. A/63/175 (2008).
- Спеціальний доповідач з питань прав мігрантів. Річні звіти.
Джерело: <http://www.ohchr.org/EN/Issues/Migration/SRMigrants/Pages/AnnualReports.aspx>.
 - Звіт Ради з прав людини. Основні напрями: повторення основних тематичних питань, у тому числі щодо права на охорону здоров'я мігрантів. A/HRC/17/33 (21 березня 2011 р.).
 - Звіт Ради з прав людини. Основні напрями: здійснення права мігрантів на охорону здоров'я і відповідне житло. A/HRC/14/30 (16 квітня 2010 р.).
- Спеціальний доповідач з питань права на освіту. Річні звіти.
Джерело: <http://www.ohchr.org/EN/Issues/Education/SREducation/Pages/AnnualReports.aspx>.
 - Звіт Генеральної Асамблеї ООН. Основні напрями: статеве виховання. A/65/162 (23 липня 2010 р.).
- Спеціальний доповідач з питань насильства щодо жінок, його причини та наслідки. Річні звіти.
Джерело: <http://www.ohchr.org/EN/Issues/Women/SRWomen/Pages/AnnualReports.aspx>
 - Звіт Генеральної Асамблеї ООН. Основні напрями: насильство щодо жінок з обмеженими можливостями. A/67/227 (3 серпня 2012 р.).

Літературні джерела

Охорона здоров'я і права людини

- Фармер П. Патології влади. Охорона здоров'я, права людини, і війна з бідністю. Берклі: Видавництво Каліфорнійського університету, (2005).
- Фармер П. Інфекції та нерівноправність: сучасні хвороби (23 лютого 2001 р.).
- Грускін С., Гродін М., Аннас Г., Марк С. Перспективи охорони здоров'я і прав людини. Рутледж, (2005).
- Грускін С., Міллс Е.Дж., і Тарантола Д. Історія, принципи і практика охорони здоров'я і прав людини. Ланцет 370. – (04 серпня 2007 р.)
- Гродін М, Тарантола Д., Грускін С., Аннас Г. Охорона здоров'я і права людини в мінливому світі (2013).
- Лондон Л. Визначення праволюдного підходу в охороні здоров'я і чи є в ньому потреба? // Охорона здоров'я та права людини. № 10. – вип. 1 (2008).
Джерело: <http://www.hhrjournal.org/index.php/hhr/article/view/25/84>.
- Манн Дж., Грускін С., Гродін М, Аннас Г. Охорона здоров'я та права людини: Читач. – Рутледж, (1999).

- УВКПЛ і ВООЗ. Заснований на правах людини підхід до охорони здоров'я.
Джерело: http://www.ohchr.org/Documents/Issues/ESCR/Health/HRBA_HealthInformationSheet.pdf.
- ВООЗ. 25 питань і відповідей про охорону здоров'я і права людини // Публікації на теми з охорони здоров'я та прав людини. – Випуск № 1. – (липень 2002 р.).
Джерело: http://www.who.int/hhr/information/25_questions_hhr.pdf.
- Ямін А. Вище співчуття: центральна роль прав людини в аспекті застосування до системи охорони здоров'я // Охорона здоров'я та права людини. – № 2. – (2008).
Джерело: <http://www.hhrjournal.org/index.php/hhr/article/view/78/163>.
- Ямін А. Відтінки гідності: вивчення вимог рівноправності в застосуванні прав людини до системи охорони здоров'я // Охорона здоров'я та права людини. – № 2 – (2009).
Джерело: <http://www.hhrjournal.org/index.php/hhr/article/view/169/263>.
- Ямін А. Страждання і безсилля: значення заохочення для участі в правозахисних підходах до охорони здоров'я // Охорона здоров'я та права людини. – № 1. – (2009)
Джерело: <http://www.hhrjournal.org/index.php/hhr/article/view/127/200>
- Ямін А. Чи будемо ми сприймати страждання серйозно? Роздуми про те, що означає застосування концепції прав людини до охорони здоров'я і чому ми не повинні бути байдужими // Охорона здоров'я та права людини. – № 1. – (2008).
Джерело: <http://hhrjournal.org/index.php/hhr/article/view/27/89>.
- Кренстон М. Що таке права людини? – Нью-Йорк: Basic Books, (1973).
- Азаров А., Ройтер В., Хюфнер К. Захист прав людини. Міжнародні і російські механізми. – М.: Московська школа прав людини, (2000).
- Глухарьова Л.І. Права людини в сучасному світі (соціально-філософські основи і державно-правове регулювання). – М.: Юристъ, 2003. – 304.
- Гомьен Д., Харріс Д., Зваак Л.: Європейська конвенція про права людини і Європейська соціальна хартія: право і практик. – М.: Вид-во Моск. незалежного інституту міжнародного права, (1998).
- Лукашова О.О. Права людини. Підручник для ВНЗів. – М.: НОРМА – ИНФРА М, (2002).
- Подвійна лояльність і права людини в медичній практиці. Пропоновані принципи й інституційні механізми: Пер. з англ. – М.: Права людини, 2004. – 176 с.
- Медичне право України: проблеми становлення та розвитку: Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції «Медичне право України: проблеми становлення і розвитку» (19–20 квітня 2007 р., м. Львів) / Упоряд. к. ю. н. Сенюта І.Я., Терешко Х.Я. – Львів: Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2007. – 352 с.

- Медичне право України: правовий статус пацієнтів в Україні та його законодавче забезпечення (генезис, розвиток, проблеми і перспективи вдосконалення): Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (17–18 квітня 2008 р., м. Львів) / Упоряд. І.Я. Сенюта, Х.Я. Терешко. – Львів: Вид-во ЛОБФ «Медицина і право», 2008. – 352 с.
- Медичне право України: проблеми управління та фінансування охорони здоров'я: Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції з медичного права (II Міжнародної науково-практичної конференції з медичного права) «Медичне право України: проблеми управління та фінансування охорони здоров'я» (23–24 квітня 2009 р., м. Львів) / Упоряд. к. ю. н., доц. Сенюта І.Я., Терешко Х.Я. – Львів: ЛОБФ «Медицина і право», 2009. – 332 с.
- Медичне право України: проблеми паліативної допомоги та медико-соціального обслуговування населення: Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції з медичного права (III Міжнародної науково-практичної конференції з медичного права): «Медичне право України: проблеми паліативної допомоги та медико-соціального обслуговування» (22–24 квітня 2010 р., м. Львів) / Упоряд. к. ю. н., доц. І.Я. Сенюта, Х.Я. Терешко. – Львів: ЛОБФ «Медицина і право», 2010. – 332 с.
- Медичне право України: законодавче забезпечення царини охорони здоров'я (генезис, міжнародні стандарти, тенденції розвитку й удосконалення): Матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції з медичного права (IV Міжнародна науково-практична конференція з медичного права): «Медичне право України: законодавче забезпечення царини охорони здоров'я (генезис, міжнародні стандарти, тенденції розвитку й удосконалення)» (19–21 травня 2011 р., м. Одеса) / Упоряд. к. ю. н., доц. І.Я. Сенюта, Х.Я. Терешко. – Львів: ЛОБФ «Медицина і право», 2011. – 416 с.
- Медичне право України: теоретико-методологічні та практичні аспекти викладання медичного права: Матеріали VI Всеукраїнської (V Міжнародної) науково-практичної конференції з медичного права: «Медичне право України: теоретико-методологічні та практичні аспекти викладання медичного права» (26–28 квітня 2012 р., м. Львів) / Упоряд. к. ю. н., доц. І.Я. Сенюта, Х.Я. Терешко. – Львів: ЛОБФ «Медицина і право», 2012. – 370 с.
- Малеев М.С., Малеева М.М. Закон и охрана здоровья граждан. – М., 1986. – 184 с.
- Малеева М.М. Людина і медицина в сучасному праві. Навчальний і практичний посібник. – М.: БЕК, (1995).
- Права людини: Підручник для ВНЗів / Відп. ред. О.А. Лукашова. – М.: НОРМА, 2002. – 573 с.
- Стеценко С.Г. Право і медицина: проблеми співвідношення. – М.: Міжнародний університет (в Москві), 2002. – 250 с.
- Гладун З.С. Медицина і права пацієнтів // Медичне право. – 2008. – № 1.

- Рабінович П.М. Європейські стандарти прав людини: онтологічні, гносеологічні та праксеологічні аспекти (у світлі рішень Європейського Суду по правах людини) / Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу. Львівський національний університет імені Івана Франка; Університет Ганновер. – Львів, 2003. – С. 21–31.
- Сенюта І.Я. Охорона здоров'я та права людини : Ресурсний посібник (укр. версія / Дж. Коен, Т. Езер, П. МакАдамс, М. Мілоф; пер. з англ.. Н. Шевчук; наук. ред. укр. версії І. Сенюта. – 5-те вид., доп. – Львів: Вид-во ЛОБФ «Медицина і право», 2011. – 600 с.

Право на охорону здоров'я

- Хакі Зету Економічні, соціальні і культурні права на практиці: право на охорону здоров'я. Міжнародна амністія (Нідерланди), 2012.
Джерело: https://www.amnesty.nl/sites/default/files/public/the_right_to_adequate_health_english_light.pdf.
- БМА і Медичний Фонд Співдружності. Право на охорону здоров'я: інструментарій для медичних працівників (червень 2007 р.).
Джерело: <http://www.ifhhro.org/our-work/our-publications/353-the-right-to-health-a-toolkit-for-health-professionals-2007>.
- Клепхам А. і Робінсон М. Швейцарська книга про права людини. Том 3: Реалізація права на охорону здоров'я. – Цюрих, Рюффер & Руб, 2009.
Джерело: http://www.swisshumanrightsbook.com/SHRB/shrb_03.html. (Відкритий доступ). 39 глав доступні для завантаження, зокрема:
 - Клепхам А. і Робінсон М. Вступ.
 - Рідель Е. Право людини на охорону здоров'я: концептуальні основи».
 - Хант П. і Бекман Дж. Системи охорони здоров'я і право на найвищий досяжний рівень здоров'я.
 - Маркс С. Доступ до необхідних ліків як компонент права на охорону здоров'я.
 - Олдрінг Л. і Джербі С. Просування правозахисного підходу на Глобальному порядку денному охорони здоров'я.
- Центр з прав людини і Міжнародна федерація охорони здоров'я та організації з прав людини. Наші права на найвищий досяжний рівень здоров'я.
Джерело: http://www.essex.ac.uk/hrc/research/projects/rth/docs/REVISED_MAY07_RtH_8pager_v2.pdf
- НЕСПІ. Право людини на охорону здоров'я // Інформаційний лист. – № 1. – січень 2008 р.
Джерело: http://www.nesri.org/sites/default/files/Right_to_Health.pdf
- УВКПЛ і ВООЗ. Бюлетень: право на охорону здоров'я.
Джерело: <http://www.ohchr.org/Documents/Issues/ESCR/Health/RightToHealthWHOF2.pdf>.

- УВКПЛ і ВООЗ. Бюлетень 31: право на здоров'я (червень 2008 р.).
Джерело: http://www.who.int/hhr/activities/Right_to_Health_factsheet31.pdf.
- Агієвець С.В. Теоретичні проблеми правового регулювання медичної діяльності: Монографія. – Гродна: ГрГУ, 2002. – 168 с.
- Поттс Х. Підзвітність та право на найвищий досяжний рівень здоров'я. Центр захисту прав людини (березень 2008 р.).
Джерело: http://www.essex.ac.uk/hrc/research/projects/rth/docs/HRC_Accountability_Mar08.pdf.
- Вольф Дж. Право людини на охорону здоров'я. Серія видань. Глобальна етика. Міжнародна Амністія, 2012.
- Зуніга Дж. М., Гостін Л.О. Прогрес в галузі прав у сфері охорони здоров'я. – Оксфорд: Видавництво Оксфордського університету, 2013.
- Жилієва О.П., Жилинська О.В. й ін. Аналітичний огляд із захисту прав пацієнтів у промислово розвинутих країнах. – М., 1997. – 112 с.
- Сенюта І.Я. Права людини в сфері охорони здоров'я: практичний посібник : Посібник / І. Берн, Т. Езер, Дж. Коен, Дж. Оверал, І. Сенюта / За наук. ред. І. Сенюти. – Львів: Вид-во ЛОБФ «Медицина і право», 2012. – 552 с.
- Сенюта І.Я. Медичне право: право людини на охорону здоров'я : Монографія. – Львів: Астролябія, 2007. – 224 с.

Судовий захист права на здоров'я

- Глоппен С. Судовий захист як стратегія підзвітності урядів для реалізації права на охорону здоров'я // Охорона здоров'я та права людини. – № 2. – 2008.
Джерело: <http://www.hhrjournal.org/index.php/hhr/article/view/79/164>.
- INTERIGHTS. Публікації щодо судового захисту економічних, соціальних і культурних прав.
Джерело: <http://www.interights.org/publications/index.html>.
- Відсутність дискримінації в галузі міжнародного права: Посібник для практиків (2011).
Джерело: <http://www.interights.org/handbook/index.html>.
- Ямін А. і Глоппен С. Судовий захист права на охорону здоров'я: можливості суду збільшити справедливість у сфері охорони здоров'я. – Видавництво Гарвардського університету, 2011.
- Карташкін В.А. Міжнародний захист прав людини. – М., 1976. – 223 с.
- Європейський суд з прав людини. Вибрані рішення: В 2 т. – М.: НОРМА, 2000.

- Забезпечення і захист прав соціально уразливих верст пацієнтів / під ред. акад. РАМН О.П. Щепіна. – М., 2000. – 69 с.
- Азаров А.В. Забезпечення і захист прав громадян при надання медичної допомоги. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2007. – 192 с.

Соціальні детермінанти охорони здоров'я

- Чепмен А. Соціальні детермінанти охорони здоров'я, рівноправності у сфері охорони здоров'я, та права людини // Охорона здоров'я та права людини. – № 2. – 2010
Джерело: <http://www.hhrjournal.org/index.php/hhr/article/view/366/560>.
- Расанатан К., Норенхан Дж. і Валентин Н. Реалізація підходів, що базуються на правах людини, для впливу на соціальні детермінанти охорони здоров'я // Охорона здоров'я та права людини. – № 2. – 2010
Джерело: <http://www.hhrjournal.org/index.php/hhr/article/view/368/565>.
- Комісія ВООЗ з соціальних детермінантів охорони здоров'я. Усунення прогалин: рівноправність у сфері охорони здоров'я. – Женева: ВООЗ, 2008.
Джерело: http://whqlibdoc.who.int/publications/2008/9789241563703_eng.pdf.

Системи охорони здоров'я

- Хант П. і Бекман Дж. Системи охорони здоров'я та право на найвищий досяжний рівень здоров'я. – Охорона здоров'я та права людини. – № 1. – 2008
Джерело: <http://www.hhrjournal.org/index.php/hhr/article/view/22/69>.
- Хант П. і Бекман Дж. Системи охорони здоров'я та право на найвищий досяжний рівень здоров'я. Цент охорони здоров'я.
Джерело: http://www.essex.ac.uk/hrc/research/projects/rth/docs/Health_systems.pdf.
- Дргонець Я., Холлендер П. Сучасна медицина і право: Пер. зі словац. – М.: Юрид. літ., 1991. – 336 с.
- УВКПЛ, ВООЗ і Сіда. Права людини та гендерна рівність у стратегіях сектора охорони здоров'я: як оцінити узгодженість політики. – ВООЗ, 2011.
Джерело: <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/HRandGenderEqualityinHealthSectorStrategies.pdf>.
- Лікарі за права людини. Право на охорону здоров'я і планування трудових ресурсів охорони здоров'я: керівництво для державних посадових осіб, неурядових організацій, медичних працівників і партнерів з розвитку (серпень 2008 р.).
Джерело: https://s3.amazonaws.com/PHR_other/health-workforce-planning-guide-2.pdf.

Загальні соціальні й економічні права

- Чепмен А. і Рассел С. Основні зобов'язання: створення основи для економічних, соціальних та культурних прав. – Нью-Йорк: Видавництво Інтерцентія, 2002.
- Мінклер Л. Стан економічних і соціальних прав людини: Глобальний огляд (березень 2013 р.).
- УВКПЛ. Економічні, соціальні і культурні права: Посібник для національних правозахисних організацій (2005).
Джерело: <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/training12en.pdf>.
- УВКПЛ. Актуальні питання про економічні, соціальні і культурні права. – Збірка фактів № 33.

Здоров'я та розвиток

- Ленгфорд М., Самнер А. та Ямин А. Цілі розвитку тисячоліття і права людини: минуле, сьогодення і майбутнє. – Лондон: Видавництво Кембриджського університету, 2013.
- ВООЗ і ЮНІСЕФ. Світ, у якому ми хочемо жити: охорона здоров'я у період після 2015 року. Програма розвитку. Тематичні Глобальної консультації ООН.
Джерело: <http://www.worldwewant2015.org/health>.

Періодичні видання

Загальні періодичні видання

- Адвокат. Щомісячне інформаційно-аналітичне видання про практичне застосування законодавства // <http://jurn.ru/smi/prensa/advokat.htm>
- Видання Української правничої фундації «Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі» // <http://www.eurocourt.org.ua/AboutJournal.asp>
- Вісник Інституту родини і подружнього життя Львівської богословської академії // <http://www.family-institute.org.ua>
- Вісник Конституційного Суду України. <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=9125>
- Вісник Львівського університету імені Івана Франка // <http://www.franko.lviv.ua/publish/indexu.html>
- Вісник Хмельницького інституту регіонального управління і права // <http://www.sciencebooks-database.info>
- Вісник прокуратури // <http://www.gpu.gov.ua>

- Государство и право. Юридический журнал / Российская академия наук, Ин-т государства и права, Москва // <http://www.lib.ua-ru.net>
- Закон и жизнь. Международный научно-практический правовой журнал.
- Життя і право. Львівський правничий часопис.
- Науковий Вісник Львівського юридичного інституту МВС України // <http://www.livs.lviv.ua/>
- Підприємництво, господарство і право. Науково-практичний господарсько-правовий журнал // <http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc-Gum/Pgip/index.html>
- Правничий часопис Донецького університету. Науковий журнал http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Pchdu/index.html
- Право України // <http://www.pravoua.com.ua/>
- Український часопис прав людини.
- Юридическая практика // <http://yurpractika.com/>
- Юридична газета // <http://www.yur-gazeta.com/>
- Юридичний вісник України. <http://www.yurincom.com/>
- Юридичний журнал // <http://www.justianian.com.ua>
- Юрист // <http://jurist.ua/?page=2>

Спеціалізовані періодичні видання

- Health and Human Rights: An International Journal // <http://www.hhrjournal.org/index.php/hhr>. (Відкритий доступ).
- The Lancet // <http://www.thelancet.com>
- BMC International Health and Human Rights // <http://www.biomedcentral.com/bmcinthealthhumrights>. (Відкритий доступ).
- Journal of Law, Medicine and Ethics // <http://www.jlme.org>
- Journal of Medical Ethics // <http://jme.bmj.com>
- British Medical Journal // <http://www.bmj.com>
- Conflict and Health // <http://www.conflictandhealth.com>

- European Journal of Health Law // <http://www.brill.nl/ejhl>
- Військова медицина України. Щоквартальний науково-практичний журнал // http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/vmu/index.html
- Запорізький медичний журнал // <http://www.zsmu.info>
- Медичне право. Науково-практичний журнал (Україна) // <http://medicallaw.org.ua/vidavnictvo/medychne-pravo/>
- Охорона здоров'я України. Науково-практичний журнал, заснований Міністерством охорони здоров'я України.
- Східноєвропейський журнал громадського здоров'я // www.nbu.gov.ua/portal/chem_bio/Sjgz/index.html
- Українська медична газета // <http://biz-center.kiev.ua/gazety/ukrajinska-medychna-gazeta/>
- Український медичний часопис // <http://www.umj.com.ua>
- Медицинское право. Федеральный научно-практический журнал (РФ) // http://www.med-law.ru/index_pechat.html
- Щотижневик «Аптека» // <http://www.apteka.ua/>
- Ваше здоров'я. Медична газета // <http://www.vz.kiev.ua/about.shtml>
- Журнал «Главный врач» // <http://glavvrach.kz/>
- Журнал «Медична практика: організаційні та правові аспекти» // <http://www.medlawcenter.com.ua/ua/the-medical-practice/>
- Журнал «Практика управління медичним закладом» // <http://med-info.net.ua/>
- Журнал «Управління закладом охорони здоров'я» // http://shop.mcfr.com.ua/ua/catalog/zdorovja/upravlinnja_zakladom_okhoroni_zdorovja/#fresh

Методичні матеріали

- Ардашева Н.А. Словник термінів і понять з медичного права. – СПб: СпецЛит, 2007. – 258 с.
- Бібліографія з медичного права / Автори-упорядники Т.Р. Короткий, Л.Р. Осинская. – Одеса: Фенікс, 2009. – 32 с.
- Бібліографія з медичного права: національний контекст / упоряд. І.Я. Сенюта, О.Є. Січкорізі,

Х.М. Шубак ; за заг.ред. І.Я. Сенюти. – Львів : Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2014. – 188 с.

- Глосарій термінів, що використовуються у серії «Здоров'я для всіх». – Женева: ВООЗ, 1984 // http://whqlibdoc.who.int/hq/1998/WHO_HPR_NEP_98.1_rus.pdf
- Медико-правовий глумачний словник / за заг. ред. І.Я. Сенюти. – Львів: Вид-во ЛОБФ «Медицина і право», 2010.
- Права пацієнта: Термінологічний словник-довідник / В.В. Глуховський, О.В. Ангелов. – М.: Дизайн і поліграфія, 2008. – 132 с.
- Словник медико-соціальних термінів. – М., 2003.
- Навчальний посібник: право на засоби для підтримання належного рівня здоров'я // <http://www1.umn.edu/humanrts/edumat/studyguides/righttohealth.html>.

Електронні ресурси

- Міжнародна амністія.
<http://www.amnesty.org/>.
- ASCR-NET.
<http://www.escri-net.org/>.
- Центр здоров'я та прав людини імені Франсуа-Ксав'є Баню.
<http://harvardfxbcenter.org>.
- Глобальний сайт юристів і лікарів: спільна робота в сфері прав людини.
<http://www.globallawyersandphysicians.org/>.
- Права людини у сфері охорони здоров'я.
<http://health-rights.org/>.
- Хюмен Райтс Вотч: Охорона здоров'я.
<http://www.hrw.org/topic/health>.
- Інтеррайтс.
<http://www.interights.org/home/index.html>.
- Міжнародна федерація охорони здоров'я та організація з прав людини.
<http://www.ifhhro.org/>.
- Фонд відкритого суспільства: Громадське здоров'я.
<http://www.opensocietyfoundations.org/issues/health>.

- Лікарі за права людини.
<http://physiciansforhumanrights.org/>.
- Організація Об'єднаних Націй. Управління Верховного комісара з прав людини.
<http://www.ohchr.org>
- Всесвітня організація охорони здоров'я: права людини.
http://www.who.int/topics/human_rights/en/.
- Всесвітня медична асоціація: Охорона здоров'я та права людини.
<http://www.wma.net/en/20activities/20humanrights/>.
- Всеукраїнська громадська організація «Фундація медичного права та біоетики України»
<http://www.medicallaw.org.ua/>; <http://www.healthrights.org.ua>
- Міжнародний біомедичний центр здоров'я і прав людини
<http://www.biomedcentral.com/bmcinthealthhumrights/>
- Міжнародний центр захисту прав людини
<http://www.interights.org>
- Міжнародне товариство охорони здоров'я і прав людини
<http://www.ishhr.org>
- Міжнародна Гельсінська федерація з прав людини
www.ihf-hr.org/index.php
- Права людини. Он-лайн бібліотека харківської правозахисної групи
<http://library.khpg.org/>
- Європейський суд з прав людини
<http://www.echr.coe.int/echr>
- Верховна Рада України
<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=a#Find>
- Міністерство охорони здоров'я України
<http://moz.gov.ua>
- Верховний Суд України
<http://www.scourt.gov.ua/>
- Кабінет Міністрів України
<http://www.kmu.gov.ua/control/>
- Конституційний Суд України

<http://www.ccu.gov.ua/uk/index>

- Уповноважений Верховної Ради України з прав людини
<http://www.ombudsman.kiev.ua/>
- Bayefsky.com: «Договори Об'єднаних Націй з прав людини»
<http://www.bayefsky.com>
- Hurisearch
<http://www.hurisearch.org/>
- Універсальний індекс ООН з прав людини.
<http://uhri.ohchr.org/en>.
- Університет Мінесоти: Бібліотека з прав людини
<http://www1.umn.edu/humanrts/>
- Аналізатор африканського прецеденту щодо прав людини
<http://caselaw.ihrda.org>.
- ESCR-NET: База даних прецедентного права
<http://www.escr-net.org/caselaw>
- Глобальна база даних з питань охорони здоров'я і соціального права
<http://www.globalhealthrights.org/>
- Міжамериканський суд з прав людини
<http://www.corteidh.or.cr/buscadores.cfm>
- Європейський суд з прав людини
http://www.echr.coe.int/echr/homepage_EN
- INTERIGHTS: База даних співдружності та міжнародних правозахисників у сфері прецедентного права
<http://www.interights.org/commonwealth-and-international-law-database/index.html>
- Інститут прав людини
<http://www.hrights.ru/>
- Національна асоціація медичного права Росії
<http://www.med-law.ru/>
- Сайт, який містить статті, присвячені порушенню прав людини в сфері охорони здоров'я
<http://www.uarpravo.org/>
- Українська Гельсінська спілка з прав людини

<http://helsinki.org.ua/index.php?id=1157117975>

- Всеукраїнська рада прав та безпеки пацієнтів
<http://medpravo.org/?page=inform&lang=ukr>
- Центр медичного і фармацевтичного права
<http://www.medlawcenter.com.ua>
- УНІАН здоров'я
<http://health.unian.net/>
- Портал MEDICINA
<http://medicina.ua/>
- Медизвестия
<http://medvismk.com.ua/>
- Уся медицина в книгах і журналах
<http://mednik.com.ua/>
- Електронна бібліотека
<http://www.lib.ua-ru.net/katalog/1915.html>
- Законодавство російською мовою
<http://laws.8m.com/>
- Національна парламентська бібліотека України
<http://www.nplu.kiev.ua/>

ГЛОСАРІЙ

В

Взаємозалежний/взаємопов'язаний/неподільний

Цей термін вживається на позначення зв'язку між громадянськими, політичними, економічними і соціальними правами. Взаємозалежність і неподільність передбачають що одна група прав не стоїть вище за іншу і що забезпечення однієї групи прав можливе за умови забезпечення іншої¹⁶.

Вичерпання внутрішніх засобів захисту

Вимога спробувати скористатися усіма наявними засобами національного захисту перед поданням скарги від імені потерпілого до будь-якого регіонального або міжнародного суду. Існує декілька винятків щодо цієї вимоги: якщо національних засобів не передбачено, вони недосяжні та неефективні (тобто фіктивний процес) чи з їх застосуванням зволікають без жодних на те підстав.

Г

Громадського здоров'я відноситься до всіх організованих заходів (державних чи приватних) для профілактики захворювань, зміцнення здоров'я і продовження життя серед населення загалом. Діяльність держави спрямована на створення умов, у яких усі люди можуть бути здорові, акцентуючи увагу на всьому населенні, а не на окремих пацієнтах або захворюваннях. Таким чином, громадське здоров'я пов'язане з загальною системою і не тільки з викоріненням певної хвороби»¹⁷.

Д

Дискримінація

Неоднакове ставлення до людей за однакових умов на підставі раси, статі, релігії, політичних переконань, національності чи соціального походження, приналежності до національних меншин чи особистої антипатії (ВООЗ); навмисне обмеження або позбавлення прав певних категорій громадян за їхньої расовою або національною приналежністю, політичними або релігійними переконаннями, статтю тощо.

Ж

Жорстке право

Жорстке право складається з угод, які є юридично обов'язковими для виконання. Воно включає всі міжнародні або регіональні стандарти, які країни ратифікувала або до яких приєдналася. Воно також включає національне законодавство.

¹⁶ ООН. Управління Верховного комісара з прав людини. Що таке права людини? <http://www.ohchr.org/en/issues/Pages/WhatareHumanRights.aspx>

¹⁷ ВООЗ. Громадське здоров'я. <http://www.who.int/trade/glossary/story076/en/>.

3

Загальні коментарі/рекомендації

Тексти-пояснення, підготовлені договірним контрольним механізмом того чи іншого договору в контексті змісту окремих прав. Хоча вони не є юридичними документами, проте вважаються авторитетними і мають значну юридичну вагу.

Застереження

Одностороння заява країни, що підписує, приєднується або ратифікує угоду, яка бажає виключити або змінити дію певних положень угоди. Відповідно до Віденської конвенції про право міжнародних договорів, держава не може зробити застереження, що «несумісне з об'єктом і цілями угоди».

Здоров'я

Стан повного фізичного, душевного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб або фізичних дефектів (ВООЗ).

Звіт держави

Звіт держави про забезпечення механізму виконання окремого договору та поступ і результати його імплементації.

М

Міжнародне право

Сукупність правил і юридичних актів, які визнаються і приймаються як документи обов'язкової юридичної сили, укладені між державами. Джерелами міжнародного права є: а) міжнародні звичаї; б) міжнародні конвенції і договори; в) загальні принципи права; г) судові рішення і доктрина (див. ст. 38(1)(d) Статуту Міжнародного суду Організації Об'єднаних Націй).

Міжнародне звичаєве право

Джерело міжнародного права, яке складається із норм права, що з'явилися завдяки послідовній політиці держав, які діяли на основі переконаності в існуванні правових зобов'язань. Окремим елементом звичаєвого міжнародного права є **загальні принципи права та імперативні норми (*jus cogens*)**, основа міжнародного права, настільки фундаментальна, що жодна держава не може ухилитися від неї незалежно від того, чи погодилась вона на створення та існування цих норм.

М'яке право

М'яке право складається з міжнародних, регіональних або національних інструментів, які мають рекомендаційний характер. М'яке право може включати тлумачення договорів, резолюції та декларації, принципи або керівні положення. М'яке право часто використовується для зміцнення або доповнення аргументів, демонструючи загальне тлумачення або звичаєве здійснення договору.

Моніторинг/пошук фактів/розслідування

Терміни, що часто вживаються як синоніми, загалом вони означають відстежування і/чи збір інформації про практику або дії держави в сфері прав людини.

Н

Набуття чинності

Момент, у який договір стає юридичним документом для усіх держав-учасниць.

Незалежна особа («друг суду», «amicus curiae»)

Незацікавлена особа, яка подає до суду юридичний документ, у якому відображено конкретну юридичну позицію чи тлумачення, і яка не має жодного відношення до позову.

Необхідні лікарські засоби

Лікарські засоби, які задовольняють першорядні потреби, пов'язані із охороною здоров'я населення. Необхідні ліки повинні бути наявними у будь-який час та у достатній кількості, у відповідних формах і дозах, із гарантованою якістю, і за ціною, за якою кожна людина чи громада загалом може дозволити собі їх придбати¹⁸.

О

Основні детермінанти здоров'я

Умови, необхідні для належного стану здоров'я, включаючи безпечну питну воду, якісні харчові продукти, житло, належні умови праці та довкілля, навчання у сфері охорони здоров'я, недискримінацію тощо. До них належать також соціально-економічні та громадянсько-політичні права.

П

Підписання

Вираження державою бажання і готовності продовжувати процес укладання договору та переходу до його ратифікації. Хоча положення договору ще не мають юридично обов'язкової сили для держав, однак підписання створює зобов'язання утримуватися від дій, які б порушували предмет і мету договору.

Право на здоров'я

Право на найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я.

Поступове виконання

Вимоги до держави якомога швидше та ефективніше забезпечувати досягнення мети реалізації економічних, соціальних і культурних прав та переконатися у відсутності зворотного процесу.

¹⁸ ВООЗ. Основні лікарські засоби. http://www.who.int/topics/essential_medicines/en/.

Протокол

Додаток до договору, в якому визначаються терміни, вносяться зміни та доповнення до тексту або закріплюються нові зобов'язання.

Права людини

Викладені у міжнародних стандартах загальні рівні для всіх людей гарантії, які захищають людську гідність, фундаментальні свободи і привілеї. Права людини є невідчужуваними та непорушними¹⁹.

Прикінцеві зауваги

Рекомендації договірному контрольному механізму щодо заходів, яких повинна вжити держава задля забезпечення дотримання і виконання цього договору. Цей етап зазвичай відбувається після подання державою звітів та після конструктивного діалогу з представниками держави.

Показники з прав людини

Критерії, які використовуються для оцінки дотримання міжнародних стандартів з прав людини²⁰.

Приєднання

Використання державою можливості стати учасником угоди і бути з нею юридично пов'язаною. На відміну від ратифікації, це одноступеневий процес.

Прийняття

Процес, у якому сторони, які брали участь у розробці проекту угоди, погоджують її текст і відкривають цю угоду для приєднання або ратифікації потенційними державами-учасницями.

Р

Ратифікація

Відбувається після підписання і свідчить про прийняття державою договору та угоди як таких, що мають для неї обов'язкову юридичну силу.

Робочі групи

Невеликі комісії, призначені Радою з прав людини, що працюють над конкретною проблемою з прав людини. Робочі групи інформують держави про невідкладні випадки і сприяють попередженню подальшого порушення прав шляхом розробки критеріїв, які стають у нагоді при тлумаченні того, що ж слід вважати порушенням.

¹⁹ ООН. Управління Верховного комісара з прав людини. Що таке права людини? <http://www.ohchr.org/en/issues/Pages/WhatareHumanRights.aspx>.

²⁰ Для отримання додаткової інформації про показники див.: ООН. Управління Верховного комісара з прав людини. Правозахисні показники: керівництво до вимірювання й імплементації (2012). <http://www.ohchr.org/EN/Issues/Indicators/Pages/HRIndicatorsIndex.aspx>.

С

Спеціальні процедури

Механізми Ради з прав людини, включаючи спеціальних доповідачів, які сприяють діалогу між державами, а також місіями країн з питань порушення прав людини в окремій країні або з тематичних питань²¹.

Спеціальні доповідачі

Особи, призначені Радою з прав людини для розслідування порушень прав людини і подання щорічних звітів з рекомендаціями до дій. Існують спеціальні доповідачі, що працюють в одній країні, і такі, що працюють над окремою темою, включаючи доповідача щодо права на найвищий досяжний рівень здоров'я.

Т

Тіньовий звіт

Незалежне подання НУО звіту до органу, який створює механізм забезпечення виконання договору, з метою допомогти йому оцінити дотримання державою вимог цього документа.

У

Угода

Угода є формально укладеною і ратифікованою згодою між країнами. Цей термін використовується у загальному розумінні для позначення інструментів, що зв'язують у міжнародному праві, які укладаються між міжнародними суб'єктами (країнами чи організаціями). Відповідно до Віденської конвенції про право міжнародних договорів, угода повинна бути (1) обов'язковим документом, що означає, що договірні сторони мають намір створити юридичні права і обов'язки; (2), укладена між країнами чи міжнародними організаціями, які мають право укладати міжнародні договори; (3) регульована міжнародним правом; (4) у письмовій формі²².

Ф

Факультативний протокол

Факультативний протокол є доповненням до інших угод і встановлює додаткові права та обов'язки до цієї угоди. Факультативні протоколи можуть бути ратифіковані незалежно від основної угоди.

²¹ Для отримання додаткової інформації див: ЕСКП-Net. Інструкція щодо спеціальних процедур Ради з прав людини (червень 2006 р.). <http://www.escr-net.org/docs/i/425392>.

²² ЮНІСЕФ. Вступ до Конвенції про права дитини: визначення ключових термінів. <http://www.unicef.org/crc/files/Definitions.pdf>